

บทที่ 6

สิทธิชุมชนกับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร

6.1 บทนำ

ชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นชุมชนพื้นเมืองอยู่ในพื้นที่ป่าเขาแนวชายแดน แถบ สันตะบุรี จ.กาญจนบุรี และอุ้มผาง จ.ตาก ซึ่งถูกเรียกว่า “ทุ่งใหญ่” พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยปลายอยุธยา และเป็นพื้นที่อำนาจรัฐยังเข้าไปควบคุมไม่ถึง รัฐเพียงแต่สนับสนุนให้กลุ่มท้องถิ่นเข้าไปใช้ทรัพยากร เช่น สัมปทานไม้เหมืองแร่ ต่อมารัฐมีวิธีคิดเรื่องการหวงกันพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ กรมป่าไม้จึงได้ประกาศพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในปี 2517

ในช่วงที่สังคมตื่นตัวกับกระแสสิ่งแวดล้อม และรัฐได้รับแนวคิดการจัดการป่าอนุรักษ์จากตะวันตกมาใช้อย่างเข้มงวดยิ่งขึ้น ในปี 2534 พื้นที่ทุ่งใหญ่ ได้รับการประกาศเป็นมรดกโลกจาก UNESCO ซึ่งจะมีการสนับสนุนงบประมาณ ด้วยความต้องการของรัฐในการควบคุมอำนาจการจัดการป่าเพื่อผลประโยชน์และอุดมการณ์ความมั่นคง ทำให้กรมป่าไม้ และนักวิชาการด้านวนศาสตร์ เริ่มมองว่ากะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในทุ่งใหญ่ เป็นปัญหาต่อการจัดการป่าของรัฐ เพราะรัฐมองว่า ระบบการผลิตอย่างไร้หมุนเวียนเป็นการทำลายป่า หรือการสมทานแนวคิดเรื่องการเพิ่มประชากรกับสิ่งแวดล้อม การบริโภคนิยม ที่จะทำให้ชาวกะเหรี่ยงทำลายป่าในที่สุด ข้อเสนอเรื่องการอพยพกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมดในเขตทุ่งใหญ่ จึงเกิดขึ้น เริ่มจากกลุ่มม้งที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ในช่วงปี 2531-34 และต่อมากำลังดำเนินการกับชุมชนกะเหรี่ยง

ด้วยนโยบายรัฐที่กำลังถอนรากถอนโคนชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ เช่นนี้เองที่ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงที่มีวิถีคิดยอมรับอำนาจรัฐมาโดยตลอด ได้เริ่มต้นต่อสู้พิทักษ์สิทธิชุมชนต่อทรัพยากร เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งขบวนการลุกขึ้นสู้ดังกล่าวได้มีกลุ่มต่าง ๆ จากภาคประชาสังคม เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรท้องถิ่น นักวิชาการ สื่อมวลชนได้เข้าร่วมสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่

การศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหา นโยบายรัฐที่จะเกิดสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ โดยต้องการเผยให้เห็นวิถีคิด อุดมการณ์ และวิถีแห่งการใช้อำนาจรัฐในหลายรูปแบบ และมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มต่าง ๆ ในหลายระดับ เพื่อเผยให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างอำนาจของสังคมไทย และศึกษาขบวนการลุกขึ้นต่อสู้ของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ เพื่อปกป้องสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองทั้งด้านการจัดการทรัพยากรและอัต

ลักษณะทางวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจกระบวนการต่อสู้เพื่อนิยามความหมาย "สิทธิมนุษยชน" ในรูปแบบใหม่ ๆ จากฐานทางวัฒนธรรมและทรัพยากร

ขอบเขตการศึกษาในมิติเวลา วิเคราะห์นโยบายของรัฐที่ได้สร้างผลกระทบต่อชุมชนกะเหรี่ยงภาคตะวันตกตลอดจนชุมชนท้องถิ่นโดยรวม ตั้งแต่ยุคการปฏิรูปการปกครอง สมัยรัชกาลที่ 5 มาจนถึงปัจจุบัน ในด้านพื้นที่ศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร รวมทั้งพื้นที่ใกล้เคียงที่มีปัญหาการละเมิดสิทธิ โดยเฉพาะสิทธิที่หมู่บ้านจะแก ด.ไล่ไ่ว อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างสะท้อนถึงปัญหาจากนโยบายรัฐ และการปรับตัวต่อสู้ของชาวบ้าน

วิธีการศึกษาใช้การศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ในเชิงคุณภาพใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษาถึงทัศนคติ วิถีคิด ต่อนโยบายของรัฐ และผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งวิถีคิดเรื่องสิทธิของชุมชน ในเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามรายครัวเรือน เพื่อศึกษาข้อมูลผลกระทบที่เกิดขึ้น

6.2 นโยบายรัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชนกะเหรี่ยงภาคตะวันตก

6.2.1 นโยบายรัฐช่วงก่อนยุคพัฒนา (สมัยรัตนโกสินทร์-2500)

นโยบายเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนา

เมื่อรัฐสยามเปิดการค้าเสรีมากขึ้น ตั้งแต่ก่อนสัญญาเบาว์ริง 2398 การผลิตข้าวเพื่อส่งออกมีผลสำคัญต่อเศรษฐกิจประเทศ มีการขยายพื้นที่การเกษตรบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างคือ ทุ่งรังสิต ซึ่งเป็นที่ของหมู่เจ้า และขยายต่อมาทางตะวันตกแถบลุ่มน้ำแม่กลอง ทำจินนครชัยศรี โดยขุดคูคลองเชื่อมแม่น้ำทั้งสองสาย พื้นที่ป่าดงก็ถูกเบิกเป็นที่นา มีการอพยพชาวจีนทั้งมาเป็นเจ้าของทำโรงงานอ้อย และอื่น ๆ ไปจนถึงเป็นกุลิขุนทดคลอง ทำให้พื้นที่ตะวันตกเป็นฐานการผลิตและการค้า เกิดชุมชนเมือง ต่อเนื่องจากภาคกลางที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ

รัฐเองยังได้เร่งทำไม้สักเพื่อส่งออก โดยมีบริษัทต่างชาติ 5 บริษัท เป็นผู้กุมธุรกิจการทำไม้ทั้งหมดในอาณาจักรล้านนาและสยาม ตั้งแต่ปี 2407 จนรัฐได้ก่อตั้งกรมป่าไม้ในปี 2439 ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอังกฤษ โดยส่งมร.เสลด มาเป็นอธิบดีกรมป่าไม้ พร้อมกับวางระบบการทำไม้พาณิชย์และยึดอำนาจการทำไม้มาสู่ส่วนกลาง โดยอังกฤษเองมีเป้าหมายที่จะให้สยามเป็นแหล่งป้อนไม้สักเพื่อสนับสนุนอุตสาหกรรมของตนเอง นอกจากนี้แล้วอังกฤษยังส่งผู้เชี่ยวชาญการทำไม้ของตนมาเป็นอธิบดีต่อเนื่อง เกือบ 30 ปี (2439-2466) พร้อมกับสนับสนุนให้ข้าราชการไทยไปเรียนวิชาทำไม้จากประเทศพม่าและประเทศอังกฤษ

กรมป่าไม้ได้ออก พ.ร.บ.คุ้มครองและสงวนป่า 2481 และพ.ร.บ.ป่าไม้ 2484 ที่กำหนดให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่า ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ตามกฎหมายที่ดินให้เป็นพื้นที่ “ป่า” ให้หมด อันเป็นการอ้างสิทธิรัฐพื้นที่ป่าอย่างเบ็ดเสร็จเพื่อการทำให้ไม่ได้เต็มที่ ขณะเดียวกันรัฐก็ได้ออกกฎหมายประกาศออกโฉนดที่ดินมณฑลกรุงเก่า 2444 จนมาถึงประมวลกฎหมายที่ดิน 2495 ที่รับรองกรรมสิทธิ์เอกชน โดยยึดถือเอาโฉนดเป็นหลักทะเบียน (ศยามล,2538) กฎหมายป่าไม้และที่ดินดำเนินตามแนวทางการจัดการทรัพยากรแบบทุนนิยมที่มีเป้าหมายการจัดการเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจการค้า การมีกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างมั่นคงเป็นปัจจัยสำคัญในการลงทุนการผลิต ขณะที่การทำไม้ก็สร้างรายได้หลักแก่ประเทศ จำเป็นที่รัฐต้องควบคุมอย่างเข้มงวด

ระบบการจัดการดังกล่าวเชิงเดี่ยว ได้ปฏิเสธระบบการจัดการร่วมของชุมชน การเปลี่ยนระบบกรรมสิทธิ์หมายถึงการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจของประชาชนที่มีต่อทรัพยากร จากที่ชุมชนมีอิสระในการจัดการทรัพยากรของตนเอง แม้จะมีระบบส่วยหรือการค้าในช่วงต่อมา แต่ฐานทรัพยากรและระบบเศรษฐกิจก็ยังอยู่ในอำนาจที่ชุมชนจัดการได้ แต่เมื่อกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนมากตกเป็นของเจ้าขุนมูลนาย ประกอบกับชาวไร่ชาวนาสวนมากซึ่งอยู่ห่างไกลจากกลไกรัฐ ไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร และจำนวนมากไม่สนใจจะไปขึ้นทะเบียนที่ดิน เพราะกลัวเสียภาษี ทำให้ชุมชนจำนวนไม่น้อยไม่มีสิทธิในการอยู่อาศัย ทำมาหากิน และจัดการทรัพยากรตามกฎหมายที่มีอยู่ โดยเฉพาะชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่อาศัยแถบตะวันตกตั้งแต่จังหวัดตาก กาญจนบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี ซึ่งส่วนมากตั้งถิ่นฐานทำมาหากินในพื้นที่ป่าตลอดแนวชายแดน ห่างไกลจากหน่วยราชการ ข้อมูลข่าวสารไปไม่ถึง อีกทั้งไม่มีวิถีคิดในการเป็นเจ้าของครอบครองที่ดิน และธรรมชาติมาก่อน ชุมชนกะเหรี่ยงตามพื้นที่ป่าส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในฐานะผิดกฎหมายป่าไม้ แต่ด้วยเหตุที่รัฐยังไม่มียุทธศาสตร์ที่จะผลักดันกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในป่าออกจากพื้นที่ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกะเหรี่ยงตะวันตกกับรัฐยังไม่เกิดขึ้น

ด้วยความที่กะเหรี่ยงตะวันตกมีความสัมพันธ์อันดีกับไทย จากที่เคยเป็นเมืองหน้าด่านหรือเป็นกันชนกับพม่ามาก่อน และได้ถูกผนวกเข้ากับโครงสร้างการปกครองของไทยในช่วงต่อมา ประกอบกับวัฒนธรรมกะเหรี่ยงตะวันตกที่ใกล้ชิดกับมอญ เป็นชุมชนพื้นราบ ซึ่งคล้าย “ไทย” มากกว่าทั้งในเชิงเป็นพลเมืองที่ดีของรัฐ มีวัฒนธรรมแบบพุทธ ซึ่งแม้จะต่างจากพุทธแบบไทยอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ยังทำให้กะเหรี่ยงตะวันตกมีภาวะเป็น “คนอื่น” น้อยกว่ากะเหรี่ยงภาคเหนือ รัฐไทยจึงยังคงปล่อยให้คนกะเหรี่ยงมีอิสระในการดำรงชีพ ทำไร่หมุนเวียนได้ต่อไป แม้รัฐจะมีอคติต่อระบบไร่หมุนเวียนมาโดยตลอด โดยมองว่าเป็นตัวการทำลายป่า (ปิ่นแก้ว,2541)

แต่วิถีคิดของรัฐเรื่องความเป็น “อื่น” หรือการนิยามว่าใครเป็นพลเมืองผู้ภักดีในสายตาของรัฐหรือไม่ ไม่ได้ยึดติดตายตัว แต่ขึ้นกับผลประโยชน์ของรัฐเองต่อชุมชนและทรัพยากรเหล่านั้น ซึ่งต่อไปภายหลังจากจะเริ่มพบว่ากะเหรี่ยงตะวันตก ในสถานการณ์ขัดแย้งกับอุดมการณ์และผลประโยชน์ของรัฐ ก็มีสถานะ “เป็นอื่น” ได้มากเช่นกัน

ความสัมพันธ์รัฐสยามกับชาวกะเหรี่ยงก่อนรัฐชาติสมัยใหม่

รัฐก่อนสมัยใหม่ในเอเชียอาคเนย์มีศูนย์กลางทางการเมืองอยู่ตามที่ราบลุ่มในเขตแม่น้ำอิระวดี เจ้าพระยา แม่โขง และแม่น้ำแดง บริเวณดังกล่าวมีชุมชนหนาแน่น ประกอบอาชีพทำนาทำไร่ ถัดออกไปในป่าเขา ก็มีชุมชนที่อาศัยอยู่ไกลจากศูนย์กลางอำนาจรัฐพม่า สยาม ขอม และอื่น ๆ แต่ไม่ว่าจะอยู่ป่าลึก ยอดเขา หรือที่ลุ่ม ชุมชนเหล่านี้ก็อาจจะตกอยู่ในสถานะ “ชายขอบ” ได้ ขึ้นอยู่กับบทบาทความสำคัญของชุมชนดังกล่าวในสายตาของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในดินแดนที่มีความกำกวมอำนาจรัฐเข้าไม่ถึง ความสัมพันธ์ของกลุ่มชายขอบกับอำนาจรัฐต่าง ๆ จึงเป็นไปค่อนข้างหลวม แต่จะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับระยะความสัมพันธ์กับศูนย์กลาง

กะเหรี่ยงเป็นชนชาติเก่าแก่ออยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แถบทวาย มาก่อนพม่าและสยามเสียอีก แต่ก็ยังเก่าแก่น้อยกว่าพวกมอญและขอม ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของคนกะเหรี่ยงทางตะวันตกเองว่า บรรพบุรุษพวกเขาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองถ่ออ่อง ขวดยะบ่อง และทวาย เมื่อหลายร้อยปีก่อน ขณะที่ Keyes (อ้างในปิ่นแก้ว, 2534) ได้เสนอว่า คนกะเหรี่ยงอยู่บริเวณดังกล่าวมา 600-700 ปี โดยมีหลักฐานพบบ่งชี้ เช่น คำให้การชาวกรุงเก่า, หนังสือไทยรบพม่าที่อ้างถึงสมัยพระนเรศวรที่มีแม่ทัพเป็นคนกะเหรี่ยง หรือสมัยพระนารายณ์ที่บุกยึดอาณาจักรเชียงใหม่ก็มีหลักฐานชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและละว้าอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองเชียงใหม่ (สุรพงษ์ กองจันทึก, 2531)

สงครามระหว่างพม่า ได้ส่งผลต่อการโยกย้ายถิ่นฐานของคนกะเหรี่ยง โดยหลักฐานประวัติศาสตร์ก็ได้กล่าวถึง การแผ่ขยายอำนาจของพม่าเหนือมอญและกะเหรี่ยงในสมัยพระเจ้าอลองพญา ช่วงปี 2317-2318 โดยพม่าได้ยึดครองและกดขี่ขูดรีดกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อย่างหนัก เมื่อมอญและกะเหรี่ยงแพ้ ชาวบ้านทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนไม่น้อยต้องอพยพข้ามน้ำข้ามภูเขา พวกหนึ่งเดินทางไปตั้งสุพรรณบุรี ราชบุรี และอุทัยธานี ขณะที่กลุ่มหนึ่งปักหลักในป่าแถบกาญจนบุรี และตาก ซึ่งในสมัยก่อนเป็นเขตแดนที่อำนาจรัฐไม่ว่าพม่าหรือสยามก็เข้าไม่ถึง

ประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนกะเหรี่ยง เช่น บทเพลง กลอน นิทาน จำนวนมาก ได้สะท้อนถึงชะตากรรมของตนเองต่อการถูกรุกรานจากพม่า ภายหลังแตกพ่ายจากสงคราม กะเหรี่ยงได้หันมาสมาคมกับรัฐสยาม โดยมาติดต่อกับเจ้าเมืองกาญจนบุรี เพื่อขอมาตั้งรกรากที่เมืองสังขละบุรี โดยกะเหรี่ยงก็ได้แสดงความภักดีของตนโดยการเป็น “กันชน” ให้สยาม กะเหรี่ยงได้ทำการสวดนมให้ฝ่ายสยามมาโดยตลอด จนทำให้ผู้นำกะเหรี่ยงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองคุมเมืองหน้าด่าน เช่น พระศรีสุวรรณคีรี ปกครองเมืองสังขละบุรี พระพิชัยชนะสงครามปกครองเมืองศรีสวัสดิ์ และพระแม่กลองปกครองเมืองอู่ผาง ซึ่งต้องส่งเครื่องราชบรรณาการต่อกษัตริย์สยามทุก ๆ 3 ปีต่อครั้ง

บริบททางสงคราม กับความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐได้ชี้ให้เห็นว่า กะเหรี่ยง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่ได้อยู่สุดชายขอบเสียทีเดียว หากเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น แต่กะเหรี่ยงมีสถานะกึ่งอิสระ แต่จะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสถานการณ์แต่ละช่วง กะเหรี่ยงไปที่อยู่รอยต่อระหว่างพม่ากับสยาม มีความสำคัญกับรัฐสยามมากก็เฉพาะในช่วงศึกสงคราม จนต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสังขละบุรี ศรีสวัสดิ์ ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ชนที่อาศัยในป่าได้ได้เข้าขึ้นสู่ตำแหน่งอันสูงในระบบการปกครองของไทย ชนพวกนี้ได้กลายเป็นผู้รักษาชายแดนในทันทีทันใด Jorgensen (1979, อ้างในปิ่นแก้ว, 2541) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงเวลาการปกครองสยาม รัฐไทยเลือกที่จะดูแลชนในชายขอบเหล่านี้ ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้พวกนี้อาศัยอยู่ในไทย ไม่เพียงแต่เท่านั้น นับแต่ปี 2393 เป็นต้นมา กลุ่มชนเหล่านี้ยังได้รับการยกเว้นไม่ต้องส่งส่วยให้กับพระมหากษัตริย์ไทยอีกด้วย

จนเมื่ออังกฤษขยายอาณานิคมจากอินเดียเข้าสู่พม่า ตั้งแต่ปี 2367 เรื่อยมา สงครามระหว่างพม่ากับสยามก็เป็นอันจบสิ้นลง บทบาทของกะเหรี่ยงในฐานะ “กันชน” “สอดแนม” ก็หมดลงไปด้วย อังกฤษได้เจรจาต่อรองจนตกลงร่วมกับชนชั้นนำของรัฐสยามกำหนดขอบเขตแดนประเทศไทยให้ชัดเจน โดยยึดหลักอธิปไตย-บูรณภาพเหมือนดินแดนตามหลักภูมิรัฐศาสตร์สมัยใหม่ที่ใช้แผนที่กำหนดเขตแดนแห่งอำนาจรัฐ ดังที่ธงชัย วินิจจะกูล (2530) ได้ศึกษาอย่างชัดเจนว่า แต่ก่อนวิธีคิดเรื่องอธิปไตยอยู่ที่ระบบความสัมพันธ์ของศูนย์กลางอำนาจกับหัวเมือง ไม่ใช่ดินแดนทางกายภาพ อิสระของอาณาจักรรอง ๆ อยู่กับการวางยุทธศาสตร์การสวมักัดกับก็ฝ่ายดีโดยโดยกำหนดว่าอะไรเป็นหลักเป็นรอง และรู้จักรักษาระยะห่างไม่ให้ “ลูกพี่” แทรกแซงโดยตรง และรู้จักหลบหลีกเมื่อสถานการณ์ของบุญบารมีเปลี่ยนไป (ดูรายละเอียดใน ธงชัย, 2530)

ต่อมาเมื่อวิธีคิดเรื่องเขตอธิปไตยทางกายภาพของอังกฤษได้กลายเป็นมโนทัศน์หลักต่อความเป็นรัฐ ตั้งแต่ปี 2426 รัฐสยามก็เริ่มสร้างรูปร่างของตนเองโดยขีดเส้นแผนที่ในกระดาษ ซึ่งคล้ายรูป “ขวาน” ในช่วงต่อมา การกำหนดขึ้นของแผนที่ ซึ่งส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์อำนาจระหว่างรัฐกับราษฎร และหัวเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ใหม่หมด การกำหนดว่าราษฎรกลุ่มไหน พื้นที่ไหนจะเป็นสมาชิกหรือขึ้นตรงกับรัฐไหนเป็นเรื่องของเขตแดน แทนที่จะเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่กระจายทั้งในเขตพม่าทางทิศตะวันออกตลอดจนในแถบล้านนาเรื่อยมาถึงกาญจนบุรี ราชบุรี ก็ได้ถูกแบ่งแยกตามแผนที่ หลักอธิปไตยต่อบรรณภาพดินแดนที่ใช้กำหนดสถานภาพสมาชิกในรัฐชาตินั้น ๆ เป็นที่มาของการจำแนกความเป็น “เรา” หรือ “คนอื่น” อันส่งผลต่อความลึกล้ำต่อปัญหาเรื่องความมั่นคง สัญชาติ ในระยะเวลาต่อมา จนกลายเป็นปัญหาการละเมิดสิทธิกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและอื่น ๆ ในปัจจุบัน

นอกจากขอบเขตประเทศ ประเทศมหาอำนาจยังได้ร่วมกับชนชั้นนำของไทยในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ รัชกาลที่ 5 ได้ปฏิรูปการปกครองเสียใหม่โดยรวบอำนาจสู่ศูนย์กลาง อันทำให้รัฐส่วนกลางขยายอำนาจเข้าควบคุมอาณาจักรและหัวเมืองต่าง ๆ โดยสร้าง

ระบบการปกครองแบบเทศาภิบาล ส่งตัวแทนราชการส่วนกลางไปเป็นนายอำเภอดูแลหัวเมืองต่าง ๆ แทนที่ โดยยกเลิกระบบอำนาจเดิม การปฏิรูประบบการปกครองเป็นไปเพื่อสร้างความมั่นคงและมั่นคงแก่รัฐส่วนกลาง แต่โดยจุดเริ่มต้นนั้น รัฐสยามก็ยังยอมรับเจ้าเมืองเดิมที่ยังมีประโยชน์อยู่บ้าง โดยแต่งตั้งให้ผู้นำกะเหรี่ยงเป็นนายอำเภอสังขละบุรี ศรีสวัสดิ์ แต่หลังจากนั้นไม่นานก็ไม่มีคนกะเหรี่ยงเป็นนายอำเภออีก

ระบบรวมศูนย์อำนาจในช่วงต้นก็ยังดำเนินการภายใต้วิถีคิดแบบ “ราชาธิราช” ที่นิยมให้มีคนต่างชาติ ต่างภาษาเป็นเมืองขึ้นอยู่ในราชอาณาจักรเขต ดังพระราชบัญญัติที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน 2417 ยังกล่าวถึง “บรมราชาธิราชในเมืองใกล้เคียง คือ ลาวเฉียง ลาวกาว มลายู กะเหรี่ยง และอื่นๆ” (ชัยอนันต์, 2518 อ้างในสมเกียรติ วันทะนะ, 2531) แต่ต่อมารัฐต้องการสร้างสำนึก “ความเป็นไทย” โดยการเปลี่ยนชื่อหัวเมืองและชาวเมืองเสียใหม่ อันเป็นการกลืนอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เสียพร้อมกับสร้างภาพลักษณ์ความเป็นไทยให้ เช่น เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวเฉียง เป็นมณฑลพายัพ มณฑลเขมร เป็นมณฑลบูรพา สำหรับกาญจนบุรีที่เคยเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญ โดยมีชุมชนกะเหรี่ยงเป็นผู้ปกป้อง ก็กลายสภาพเป็นหน่วยปกครองหนึ่งขึ้นต่อราชบุรี ซึ่งมีฐานะเป็นศูนย์กลางมณฑลตะวันตก

ความสำคัญของคนกะเหรี่ยงในสายตารัฐไทยได้ลดน้อยถอยลงเรื่อยมา ภายใต้กระแสทิศทางการพัฒนาเพื่อความทันสมัย ที่ชนชั้นนำไทยรับมาจากประเทศตะวันตก ที่ให้ความสำคัญต่อการควบคุมจัดการทรัพยากรเพื่อการค้า จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐได้เร่งรัดการใช้ทรัพยากรจากป่า ที่ดิน แหล่งน้ำ แร่ธาตุมากขึ้น ตลอดจนส่งเสริมกลุ่มทุนในประเทศและต่างประเทศได้ร่วมดักดวงทรัพยากร อาจกล่าวได้ว่า สถานะของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในฐานทรัพยากรต่างๆ อยู่ในสภาวะ “ขายขอบ” ยิ่ง

6.2.2 นโยบายรัฐช่วงยุคการพัฒนาสมัยใหม่ (2500-ปัจจุบัน)

นโยบายเศรษฐกิจ การพัฒนา

ภายหลังจากที่เศรษฐกิจส่งออกของประเทศเติบโตอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายการพัฒนา การปรับโครงสร้างการจัดการทรัพยากร และเศรษฐกิจ เพื่อผลิตสินค้าป้อนอุตสาหกรรมตะวันตก อันนำมาซึ่งการวางระบบกฎหมายจัดการทรัพยากรแบบผูกขาดที่รัฐและเอกชน ในพื้นที่ภาคตะวันตกเองก็ได้รับผลกระทบโดยตรงต่อเนื่องจากภาคกลางที่ระบบเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่รัฐเร่งสนับสนุนการสัมปทานไม้ การปลูกพืชไร่ และการสัมปทานเหมืองแร่ ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นที่เติบโตจากเศรษฐกิจการค้าก็ได้จับจองพื้นที่ป่าขยายวงกว้างขึ้น

การสนับสนุนกลุ่มทุนแสงประโยชน์จากป่า

ในด้านการทำไม้ สืบเนื่องจากการเติบโตของการทำไม้โดยบริษัทต่างประเทศ 5 บริษัท ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (2484-2489) ที่รัฐบาลไทยได้เข้าร่วมกับฝ่ายอักษะ จึงได้ยึดกิจการทำไม้ของบริษัทต่างชาติ ภายหลังฝ่ายแพ้สงคราม รัฐบาลไทยต้องร่วมชดเชยค่าเสียหายแก่ประเทศพันธมิตรภายหลังสงคราม จึงได้จัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ขึ้นในปี 2490 เพื่อทำไม้ชดเชยค่าเสียหาย และได้ก่อตั้ง “บริษัททำไม้ประจำจังหวัด” ขึ้น โดยทั้งนี้ให้ออป.ถือหุ้นร้อยละ 40 ผู้มีอาชีพทำไม้รายใหญ่ในท้องถิ่นร้อยละ 15 เจ้าของโรงเลื่อยร้อยละ 15 และผู้ค้าไม้แปรรูปร้อยละ 30

ในภาคตะวันตกเอง แม้จะไม่ค่อยมีไม้สักเท่าใดนัก แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม้อื่น ๆ ที่ไม่ใช่ไม้สัก เรียกว่า “ไม้กระยาเลย” เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศและในประเทศ เห็นได้จากปริมาณไม้ที่ตัดได้ในปี 2489 เพียงแค่ 3,695 ลูกบาศก์เมตร มีมูลค่า 2,395,614 บาท แต่เข้าปี 2490 การทำไม้กระยาเลยเพิ่มเป็น 66,495 ลูกบาศก์เมตร ได้มูลค่าถึง 33,158,948 บาท (เรียงชัย, 2535) เมื่อตลาดไม้กระยาเลยเติบโต ส่งผลให้นายทุนท้องถิ่นเร่งตัดไม้ทั้งที่ได้รับอนุญาต และลักลอบ ปรากฏว่ามีการลักลอบตัดไม้ในป่าแถบเมืองสุพรรณบุรี กาญจนบุรี อุทัยธานี นครปฐม อยู่มาก รัฐบาลจึงต้องการควบคุมประโยชน์การทำไม้ในพื้นที่ดังกล่าว ออป.จึงได้จัดตั้งหมวดทำไม้กระยาเลยภาคตะวันตก ที่ปราจีนบุรี ในปี 2502 และในปี 2503 ก็ได้ตั้งหมวดทำไม้กระยาเลยบ้านโป่ง จนต่อมาจึงได้เกิดบริษัททำไม้จังหวัดกาญจนบุรี ในปี 2516

ออป. ก็ได้แบ่งสัดส่วนการทำไม้กับบริษัททำไม้จังหวัด โดยออป.มักจะให้ออกชนผู้เป็นนายทุนท้องถิ่นเข้าช่วงไปอีกทอดหนึ่ง โดยทั้งนี้นายทุนเป็นผู้ลงทุนเองทั้งการตัดทาง การจ้างคนงาน เช่นเดียวกับการทำเหมืองแร่ ที่เริ่มต้นจากการกิจการของผู้นำในท้องถิ่น ขณะที่รัฐก็ได้ผลประโยชน์จากค่าธรรมเนียมสัมปทาน และผลกำไรจากการลงทุนกับบริษัททำไม้จังหวัด

นายมัน สมพงษ์ (นามสมมติ) อดีตลูกจ้างบริษัททำไม้กาญจนบุรี ได้เล่าให้ฟังถึงการเติบโตของธุรกิจทำไม้ในกาญจนบุรีว่า แรกเริ่มเดิมทีการทำไม้ดำเนินการโดยคนท้องถิ่นผู้มีฐานะไม่ก็ราย เช่น ลุงก๊บบ ลุงชาญ ป้าแดง ที่ให้ลูกน้องเข้าไปสำรวจไม้มีค่าในป่า เช่น ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ทั่วเมืองกาญจน์ แถวศรีสวัสดิ์ สังขละบุรี ทองผาภูมิ หลังจากนั้นจึงมาขออนุญาตทำไม้ในพื้นที่ที่เลือกไว้กับทางป่าไม้จังหวัด ให้ป่าไม้ไปติดตรา จึงเริ่มดำเนินการตัดไม้ ใช้ช้างลากมามัดรวมไปแพ ล่องไปตามแม่น้ำ ลากไปขึ้นโรงเลื่อยที่บ้านโป่ง ปริมาณการทำไม้มีมหาศาล ดังที่นายมันเล่าว่า

“สมัยนั้น (เกือบ 40 ปี) ยังไม่มีใครมาควบคุม ใครมีกำลัง ทุน ก็ไปตัดไม้ ผมและพรรคพวก เป็นลูกจ้างก็ตระเวนไปทั่วแถบกาญจนบุรี ป่าทุ่งใหญ่น้อยก็เคยไป แต่ที่ทำไม้มากที่สุดถือแถวไทรเกียง เกรียงไทร อ.ศรีสวัสดิ์ ตัดไม้แล้วล่องไปตามแม่น้ำ ไม่ชงต่อกันยาวหลายกิโลเมตร

ธุรกิจทำไม้ของคนท้องถิ่นภายใต้นโยบายเปิดเสรีทำไม้ของรัฐ ได้สร้างฐานะแก่คนท้องถิ่นไม่กี่ราย ขณะที่รัฐก็สร้างความมั่นคง มั่งคั่งจากการทำไม้ไม่แพ้กัน ในช่วงเกือบ 30 ปีก่อน เอกชนผู้ทำไม้ต้องเสียค่าภาคหลวงแก่ป่าไม้ ลูกบาศก์เมตรละ 85 บาท ซึ่งก็เป็นเม็ดเงินที่สูงตามปริมาณไม้ ผลจากการทำไม้อย่างกว้างขวาง ไม่ได้ทำตาม “วนวิถี” (Shiviculture) ที่ต้องมีการกำหนดรอบตัดฟัน และปลูกไม้เสริมทำให้ป่าเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว

จนเมื่อรัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานไม้ทั่วประเทศในปี 2532 ส่งผลให้กิจการทำไม้ในแต่ละจังหวัดต้องหยุดชะงัก ขณะที่ความต้องการใช้ไม้กลับไม่ได้ลดลงด้วย รัฐบาลได้สนับสนุนให้กลุ่มทุนเอกชนเข้าไปสัมปทานไม้ในพม่า โดยบริษัทที่ได้รับสัมปทานนับตั้งแต่ปี 11 กลุ่มตลอดแนวชายแดนไทยพม่า ได้แก่ กลุ่มบุญสวัสดิ์และเพื่อนจำกัด มีเขตสัมปทานตามแนวชายแดนเชียงรายและเชียงใหม่ กลุ่มป่าไม้สันติ สัมปทานแถบแม่ฮ่องสอน กลุ่มแม่เมยอุตสาหกรรมทำไม้ได้สัมปทานไม้ในเขตของชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยง กลุ่มยูเนี่ยนพาร์ ได้สัมปทานไม้ในเขตพื้นที่กะเหรี่ยงฝั่งแม่ฮ่องสอน กลุ่มสิรินเทคโนโลยี ได้สัมปทานไม้ในพื้นที่กะเหรี่ยงติดกับอ.แม่สลด จ.ตาก กลุ่มปทุมธานีได้สัมปทานจากตาก เช่นกัน กลุ่มเจ้าพระยา-อิรวดี ได้สัมปทานไม้ด้านตรงข้ามจ.กาญจนบุรี ระนอง ประจวบคีรีขันธ์ กลุ่มไทยสวัสดิ์ อิมพอร์ต-เอกซ์พอร์ต ได้สัมปทานไม้ในเขตรัฐฉาน กลุ่มชิปธรรมทอง มีเขตสัมปทานอยู่ตรงประจวบคีรีขันธ์ และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ก็ดำเนินการด้วย รัชดา ฉายสวัสดิ์ (2543) ได้วิเคราะห์ว่ากลุ่มทำไม้ทั้ง 11 กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพรรคการเมืองพรรคใหญ่ จนแม้รัฐบาลพม่าได้ปิดสัมปทานไปแล้วประมาณปี 2535-2536 ก็ตาม แต่กระนั้นก็ยังมีการทำไม้เถื่อนทั้งในเขตพม่าและฝั่งไทยหรือที่เรียกว่า “ไม้สวมตอ” อยู่เป็นประจำ โดยที่กรมป่าไม้ควบคุมไม่ได้

นับแต่ที่รัฐสนับสนุนให้เอกชนสัมปทานไม้ในฝั่งไทย จนกระทั่งปิดป่า และเปิดทางให้เอกชนเข้าไปสัมปทานไม้ในพม่า ทำให้กลุ่มทุนทำไม้ท้องถิ่นเติบโตขึ้นอย่างกว้างขวาง สร้างอิทธิพลโยงใยกับการเมืองในท้องถิ่นและระดับชาติ ขณะที่รัฐโดยกรมป่าไม้ และกองทัพบกที่ 3 ก็พยายามควบคุมการลักลอบทำไม้ผิดกฎหมาย จนเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทุนกับหน่วยราชการอยู่หลายครั้ง กรณีล่าสุดที่ทหารสั่งปิดช่อง 6 พันไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่กรมป่าไม้ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดกาญจนบุรี (อบจ.) ไปดำเนินการจัดสรรที่ให้ชาวบ้าน แต่ปรากฏว่าพื้นที่ดังกล่าวมีนายทุนที่ทำธุรกิจค้าไม้มาขอเช่า และในช่วงต่อมามีการเสนอต่อศาลทหารให้เปิดช่องพื้นที่ดังกล่าว ให้นำไม้จากพม่าเข้ามา จนเมื่อทหารจับกุมไม้เถื่อนได้จึงสั่งปิดช่องทางดังกล่าว กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างทหารกับนายทุนใหญ่ เกิดการชุมนุมขับไล่ ผบ.พล.9 ขึ้นจนเป็นข่าวใหญ่ (กรุงเทพธุรกิจ 16 พย.43)

นโยบายส่งเสริมธุรกิจเหมืองแร่ การเติบโตของทุนที่มีผลละเมิดสิทธิชุมชน

ธุรกิจทำแร่ก็เป็นแหล่งฟุ้งฟักให้กลุ่มทุนท้องถิ่นเติบโต โดยมีรัฐคอยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการให้สัมปทานบัตร ซึ่งกลุ่มทำเหมืองแร่ดังกล่าวก็มีความใกล้ชิดกับกลุ่มทุนทำไม้ ก่อนหน้านี้คนจีนเป็นผู้ครอบครองธุรกิจทำแร่ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคใต้ แต่ในภาคตะวันตกเองธุรกิจเหมืองแร่เริ่มต้นจากผู้นำท้องถิ่นที่มีฐานะ จุดเริ่มต้นสำคัญจากเหมืองแร่ปิ๊ลอก อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ในราวปี 2490 ตามมาด้วยเหมืองแร่อื่น ๆ อีกจำนวนมากกระจายตามจังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี ดาก ราชบุรี ซึ่งมีแหล่งแร่สำคัญ เช่น ตะกั่ว สังกะสี ทั้งสแตนพลวง แบไรท์ ดีบุก ซีไลต์ วุลเฟรมไท์ และดินขาว เป็นต้น

ธุรกิจทำแร่เติบโตมากในช่วงปี 2500 เป็นต้นมา เนื่องจากราคาแร่ในตลาดโลกสูง ทำให้รัฐบาลออกพระราชบัญญัติแร่ 2510 โดยมีกรมทรัพยากรธรณีทำหน้าที่ควบคุมผลประโยชน์การทำแร่ ทำให้เกิดเหมืองแร่ผุดขึ้นมากมาย แม้ว่าจะเป็นพื้นที่ป่า หรือที่ชุมชนก็ตาม โดยตลอดภาคตะวันตกมีเหมืองแร่กระจายไปทั่ว โดยเฉพาะในเมืองกาญจนบุรีเอง ธุรกิจเหมืองแร่ ได้ทำให้กลุ่มทุนท้องถิ่นขยายตัวเติบโต จนกระทั่งมีทุนต่างชาติเข้ามาลงทุน เช่น กลุ่มทุนเกาหลีใต้ หวัน เยอร์มันที่เข้ามาดำเนินการในช่วงปี 2519-2520

ภาครัฐก็ได้รายได้จากค่าภาคหลวงในจำนวนแร่ชนิด คิดเป็น ร้อยละ 65 ของปริมาณแร่ในภาคตะวันตก ธุรกิจเหมืองแร่ที่กาญจนบุรีเติบโตสูงสุดในปี 2524-2525 มีเหมืองแร่ 122 แห่ง ที่มีปริมาณการผลิตสูงถึง 80,169 เมตริกตัน แร่ที่ผลิตมาที่สุดคือตะกั่ว และดีบุกซึ่งมีมูลค่าสูงที่สุด โดยรวมมีมูลค่าถึง 1,035 ล้านบาท โดยส่งไปขายในยุโรป แต่ภายหลังจากนั้น ราคาแร่ดีบุกและอื่น ๆ ในประเทศและทั่วโลกลดต่ำลง จนเหมืองแร่ลดลงเหลือเพียง 15 แห่งในปี 2531 มูลค่าการผลิตถดถอยเหลือเพียง 469 ล้านบาท แต่ในบางช่วงก็กระเด้งขึ้นบ้าง จึงยังคงมีเหมืองแร่ทั้งที่ถูกกฎหมาย และผิดกฎหมายกระจายตัวอยู่ในพื้นที่ป่าแถบกาญจนบุรี และดาก ไม่ต่ำกว่า 21 แห่ง (กรมทรัพยากรธรณี, 2538)

การที่รัฐส่งเสริมธุรกิจเหมืองแร่อย่างเสรี ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ทั้งการเคลื่อนย้ายผู้คนต่างถิ่นมาหากิน ด้านผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และชุมชนในหลายด้าน เหมืองแร่กว่า 21 แห่ง ในกาญจนบุรี กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำอุดมสมบูรณ์ ตามมติคณะรัฐมนตรีที่อนุญาตให้ตั้งได้ในพื้นที่ต้นน้ำชั้น 1 บี จนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ดังกรณีเหมืองแร่คลิตี้ ในเขตอำเภอทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ซึ่งดำเนินการในพื้นที่ต้นน้ำ ได้ปล่อยสารตะกั่วปนเปื้อนในห้วยคลิตี้ เป็นเหตุให้ชาวกะเหรี่ยงคลิตี้ล่างจำนวน 207 คน ต้องทนทุกข์กับพิษสารตะกั่วมากกว่า 30 ปี วัยควายล้มตาย จากการตรวจวัดของเจ้าหน้าที่กรมการแพทย์ และกรมอนามัย ชาวคลิตี้มีระดับสารตะกั่วในเลือดสูงกว่ามาตรฐาน เจ็บป่วย พิการ หลายสิบคน มีคนเสียชีวิต 3 คน แม้จะยังไม่มีการยืนยันว่าเป็นผลจากสารตะกั่วก็ตาม (มติชน, 10 พย. 2543)

นอกจากนี้ยังมีเหมืองแร่อื่น ๆ อีกมากที่สร้างปัญหาแก่ชุมชน เช่น เหมืองแร่รัตนภูมิ ที่ตั้งอยู่ในเขตต้นน้ำ ส่งผลกระทบต่อชาวกะเหรี่ยงบ้านเขาเหล็ก อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี เป็นต้น

นอกจากผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชาวบ้านแล้ว ชาวกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่และคลิตี้ต่างสะท้อนว่า เหมืองแร่ได้ยึดพื้นที่ ทำให้ชุมชนไม่สามารถเข้าไปทำมาหากินได้ และการชักนำแรงงานจำนวนมากจากทุกสารทิศมุ่งสู่ป่า นำเอาวัฒนธรรมแปลกปลอมจากภายนอกสู่ชุมชนพื้นเมืองในป่า ยิ่งเมื่อผลประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น ทันท้องถิ่นก็ได้เชื่อมต่อกับนักการเมือง และทุนระดับใหญ่ ทำให้นโยบายและกลไกของรัฐในการควบคุมด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไร้ผล

โครงสร้างพื้นฐานเพื่อพัฒนาทรัพยากรแก้มืองและอุตสาหกรรม

โครงสร้างพื้นฐานเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ในภูมิภาคตะวันตกเอง อันประกอบด้วยลุ่มน้ำแม่กลอง ท่าจีน เป็นพื้นที่เป้าหมายของรัฐที่สำคัญในการพัฒนา มีการสำรวจพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อวางแผนก่อสร้างเขื่อนตั้งแต่ปี 2509 โดยได้สร้างเขื่อนศรีนครินทร์บริเวณตอนล่างของลุ่มน้ำแควใหญ่ในปี 2523 และเขื่อนเขาแหลมกั้นลุ่มน้ำแควน้อยในปี 2522 แล้วเสร็จกักน้ำได้ในปี 2527 เขื่อนทั้งสองแห่งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการปั่นไฟฟ้าเป็นหลัก และสนับสนุนน้ำสำหรับการทำพืชพาณิชย์

โดยเฉพาะเขื่อนเขาแหลมเอง ได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในพื้นที่ทั้งชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบนซึ่งมีคนภาคกลางไทยร้อยละ 44 คนกะเหรี่ยงร้อยละ 23 คนมอญร้อยละ 9.4 คนอีสานร้อยละ 7.8 และคนภาคเหนือ ร้อยละ 6.8 กลุ่มหมู่บ้านที่ถูกอพยพโดยตรงมีจำนวน 1,949 ครัวเรือนใน 16 หมู่บ้าน ที่ต้องถูกอพยพ อันประกอบด้วย คนภาคกลางร้อยละ 951 ครัวเรือน คนกะเหรี่ยง 635 ครัวเรือน คนภาคเหนือ 175 ครัวเรือน และคนอีสาน 148 ครัวเรือน และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ เรื่อยไปจนถึงกลุ่มท้ายน้ำจากเขื่อน ชาวบ้านกะเหรี่ยงถึง 297 คนต้องอพยพหนีน้ำท่วมไปอยู่ในตำบลไล่โว่ เขตทุ่งใหญ่นเรศวร ถือเป็นร้อยละ 43 ของการเพิ่มขึ้นประชากรในเขตทุ่งใหญ่ฯ (มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าฯ 2537) จากการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่กฟผ.ว่าจ้างบริษัทเอกชนจัดทำขึ้นเอง (บริษัทพอล คอลซัลแตนท์ จำกัด และคณะ, 2533, น.2-129) ก็พบว่า การอพยพชาวบ้านประสบความล้มเหลวในหลายด้าน ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับพื้นที่จัดสรรได้ ขาดสาธารณูปโภค สภาพภูมิประเทศที่ดินไม่เหมาะสมกับการปลูกข้าว และขาดต่อระบบการทำให้หมุนเวียนของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ การปรับตัวจากระบบเศรษฐกิจชุมชนที่พึ่งพาธรรมชาติ มาสู่เกษตรการค้าล้มเหลว แม้หน่วยงานรัฐจะส่งเสริมเทคโนโลยีการเกษตรให้ก็ตาม ผู้อพยพก็มาจากหลายชาติพันธุ์ขาดความเป็นชุมชนร่วมกัน ท้ายที่สุดชาวบ้านจำนวนมากบังกายที่ ทั้งบ้านจัดสรรเหล่านี้กลับไปอยู่อยู่กับญาติพี่น้องในพื้นที่ใกล้เคียง

การเกิดขึ้นของเขื่อนยังส่งต่อเรื่องอื่น ๆ ตามมา ชาวอีสานอพยพเข้ามาสร้างเรือนแพหาปลาเลี้ยงชีพ ต่อมาปี 2530 จึงได้เคลื่อนย้ายมาอยู่บนบกริมขอบอ่าง และได้บุกเบิกที่ทำกินเพื่อปลูกพืชไร่ในพื้นที่ป่า ภายใต้การควบคุมผลักดันโดยนายทุนที่เข้าจับจองพื้นที่ป่า และตั้งตัวเป็นผู้จำหน่ายที่ดินให้แก่ผู้คนต่างถิ่นที่ต้องการที่ดินทำกิน จนเกิดความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพราะได้ประกาศพื้นที่บริเวณนั้นเป็นอุทยานแห่งชาติเขาแหลม ท้ายที่สุดประชาชนเดือดร้อนมีการชุมนุมเรียกร้องขอที่ทำกิน แต่ก็ยังแก้ปัญหาไม่จบสิ้น

เขื่อนเขาแหลม และศรีนครินทร์ ได้ทำลายฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรง กรณีเขื่อนเขาแหลม ตัวอ่างเก็บน้ำเองที่ต้องท่วมทับพื้นที่ป่าที่มีไม้ขนาดใหญ่ การสูญเสียยังไม่หยุดอยู่แค่นั้น ตามมาด้วยกลุ่มนายทุนท้องถิ่นและต่างถิ่นเข้าบุกจับจองพื้นที่ตามแนวถนนทำรีสอร์ทหรือให้ชาวบ้านเช่าหรือซื้อพื้นที่ทำกิน โดยเฉพาะกับแรงงานต่างถิ่นที่มากับการสร้างเขื่อน จุดเริ่มต้นของเขื่อนเป็นเหตุแห่งการลดลงของพื้นที่ป่า การสูญเสียที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และฐานทรัพยากรของชุมชน ตามมาด้วยการเข้าครอบครองทรัพยากรโดยกลุ่มทุน เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานต่างถิ่น

นโยบายเศรษฐกิจกับปัญหาการบุกเบิกที่ดินชาวบ้าน การบุกรุกที่โดยนายทุน

ผลการสำรวจของกรมป่าไม้ตั้งแต่ช่วงปี 2504 เป็นต้นมา (อนัญญา และนิพนธ์, 2534) พื้นที่ป่าภาคตะวันตกลดลงอย่างรวดเร็ว จากการสัมปทานไม้ ติดตามมาด้วยการขยายพื้นที่เกษตรมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงปี 2516-2525 เป็นต้นมา ที่ภาคตะวันตกมีพื้นที่ป่าลดลงมากที่สุดเมื่อเทียบกับภาคกลางและตะวันออก สาเหตุจากการเพิ่มขึ้นของประชากร และการเคลื่อนย้ายถิ่น ขณะเดียวกันนั้นรัฐเองก็ได้ส่งเสริมพันธุ์พืชพาณิชย์ใหม่ ๆ เช่น พันธุ์ข้าวโพดที่ให้ผลผลิตสูง นอกจากนี้รัฐยังมีนโยบายคุ้มครองและส่งเสริมอุตสาหกรรมน้ำตาล ตั้งแต่ปี 2502 เป็นต้นมา ทำให้เกิดการขยายพื้นที่ปลูกอ้อยในภาคตะวันตกมากที่สุด ผสานกับการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนจากอำเภอเมืองกาญจนบุรีถึงอำเภอสังขละบุรีในช่วงปี 2510-2525 เงื่อนไขปัจจัยหลายประการเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้ทิศทางการค้าส่งออก ระบบเศรษฐกิจของชุมชนแต่ที่และแห่งจึงเริ่มแตกตัวออกจากกันไปขึ้นตรงกับกลไกพ่อค้า พื้นที่ในเขตชลประทาน เขตเมือง กลายเป็นแหล่งสร้างรายได้ให้กับพ่อค้า

โดยภาพรวมทั่วประเทศ ตั้งแต่ปี 2502 ทั่วประเทศประชากรขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผสมกับพืชพาณิชย์ราคาสูง ทำให้คนมากมายหลั่งไหลเข้าสู่พื้นที่ “ป่าเปิดใหม่” ซึ่งส่วนมากเป็นพื้นที่หลังสัมปทานไม้เพื่อทำพืชพาณิชย์ กลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายเข้ามามีหลายรูปแบบ ทั้งเป็นคนในพื้นที่ และเป็นคนต่างภาค เช่น คนอีสาน ซึ่งอพยพไปทำมาหากินข้ามภาคอย่างมากในช่วงปี 2508-2513 และได้อพยพเข้ามาที่ภาคตะวันตก ทั้งมาเป็นแรงงานรับจ้างของเหมือง และบริษัททำไม้ ทำประมงในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ แรงงานตัดอ้อย และขยายพื้นที่การเกษตรปลูกพืชพาณิชย์

นโยบายการเกษตรที่ผิดพลาด การกดราคาข้าว และความผันผวนราคาสินค้าเกษตรที่ตกต่ำลง สวนทางกับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ทำให้ชาวนาชาวไร่อีสานประสบปัญหาการทำมาหากิน จึงต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปบุกเบิกพื้นที่ทำกินใหม่ ๆ ทั้งในภาคอีสาน และต่างภาค สำหรับจังหวัดกาญจนบุรีก็เช่นกัน การบุกเบิกพื้นที่ทำกินไม่ได้ดำเนินการโดยคนอีสานเท่านั้น คนในท้องถิ่นก็อยู่ในเงื่อนไขเดียวกัน จากผลการสัมปทานไม้ การขยายตัวพืชพาณิชย์ แต่ชาวนาชาวไร่ก็ล้มเหลวจากการเกษตรดังกล่าว จึงมีการบุกเบิกพื้นที่ทำกิน จากคนทุกสารทิศรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าตั้งแต่อำเภอเมืองไปจนแถบอำเภอทองผาภูมิ ศรีสวัสดิ์ ประชิดพื้นที่ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

ปัญหาการขยายตัวพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในพื้นที่ป่า มีความซับซ้อนมากกว่าเพียงชาวบ้านยากจน แต่ยังเชื่อมโยงไปถึงบทบาทของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นที่เติบโตมาจากธุรกิจค้าไม้และที่ดิน ดังปรากฏว่าในพื้นที่แถบทองผาภูมิ สังขละบุรี มีนายทุนท้องถิ่น และนายทุนต่างถิ่นมากมายซื้อที่ดินทั้งเพื่อเก็งกำไร ทำธุรกิจการท่องเที่ยว การปลูกไม้ผล พืชพาณิชย์ เช่น มะขาม สะตอ ยางพารา ในช่วงปี 2532-2533 ซึ่งเป็นยุครัฐบาลชาติชาย ที่มีการเก็งกำไรที่ดินสูง และเป็นช่วงหลังยกเลิกสัมปทานไม้ ในปี 2532 การครอบครองพื้นที่ทั้งที่ดินนอกเขตป่า และในเขตป่าของกลุ่มนายทุนเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยอาศัยชาวบ้านบังหน้า

ดังกรณีพื้นที่แถบทุ่งนางครวญ ห้วยเสือ ตำบลชะแล อ.ทองผาภูมิ ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร แต่เดิมพื้นที่ดังกล่าวเคยถูกสัมปทานไม้ก่อนหน้านี้ ต่อมาจึงได้มีชาวบ้านอีสานแถบขอนแก่น อุบลราชธานี ที่ประสบความล้มเหลวทางการเกษตรพืชพาณิชย์ในอีสาน จนสูญเสียที่ทำกิน ต้องอพยพมาหากินในแถบจังหวัดกาญจนบุรี โดยเข้ามาจับจองพื้นที่บริเวณดังกล่าวเพื่อปลูกข้าวโพด มันสำปะหลัง บางส่วนก็มาทำงานเหมืองแร่ และหันมาทำพืชพาณิชย์ต่อ โดยเริ่มอพยพเข้ามาตั้งแต่ปี 2521 และทยอยเข้ามามากขึ้น แต่กลุ่มชาวบ้านอีสานเหล่านี้หาได้มาจับจองพื้นที่อย่างเสรีไม่ เพราะได้มีนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้ครอบครอง จำหน่ายที่ดินนอกระบบให้แก่ชาวบ้าน แม้พื้นที่ดังกล่าวจะมีสถานะเป็นพื้นที่ป่าตามกฎหมายป่าไม้ 2484 และพื้นที่ป่าสงวนก็ตาม พืชพาณิชย์เหล่านี้ได้กลายเป็นตัวบุกเบิกพื้นที่ป่าอย่างกว้างขวาง แม้ยืน มันเจริญ ชาวบ้านทุ่งนางครวญ ที่อพยพมาจากอุบลราชธานี ได้เล่าให้ฟังว่า มาทำเหมือง แล้วหันปลูกพืชไร่ต่อ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นหนี้สินจากราคาพืชผลตกต่ำไม่น้อยกว่า 6-7 หมื่นบาทต่อครอบครัว โดยที่เกษตรตำบล อำเภอเอง ตลอดจน ทกส. ที่เป็นแหล่งเงินกู้ ก็ยังคงส่งเสริมทิศทางการเกษตรแบบเดิม

ปัญหาการรุกรานของกลุ่มทุนในการยึดพื้นที่ป่ากลายเป็นเรื่องใหญ่ ล่าสุดเกิดความขัดแย้งกรณีที่กรมป่าไม้ดำเนินการรื้อถอน อพยพชาวบ้านจะคีพ้อ 4 หลังคาเรือน ในเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาช้างเผือก เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2543 โดยอ้างว่าชาวบ้านบุกรุกป่า ทั้งที่ ๆ ในพื้นที่ดังกล่าว รวมถึงในพื้นที่บ้านห้วยกก อ.สังขละบุรี มีกลุ่มนายทุนระดับท้องถิ่น ข้าราชการ บำนาญ และนักการเมืองท้องถิ่น ได้มากมายซื้อที่ดินปลูกไม้ผลอย่างผิดกฎหมาย พบว่ามีการ

ทำสวนยางพาราและปลูกสเดอของนายทุน ในพื้นที่กว่า 10,000 ไร่ (ข่าวสด, 16 พย. 43) แต่กรมป่าไม้กลับเลือกปฏิบัติ นำกำลัง 1,200 นาย เข้าอพยพชาวบ้าน 9 หลังคาเรือนโดยทันที แต่ไม่ยอมปฏิบัติเช่นเดียวกันกับนายทุน ทั้งที่พื้นที่ที่ดำเนินการอพยพชาวบ้านและบริเวณใกล้เคียง โดยนายปลอดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ บอกแต่เพียงว่า “เรื่องนี้กรมป่าไม้รู้มานาน และเป็นเรื่องเกิดก่อนตนมาเป็นอธิบดี แต่ที่ไม่ได้ดำเนินการตอนนั้นเพราะว่าแต่เดิมเป็นพื้นที่ไม่มีต้นไม้ ขณะที่กรมป่าไม้คิดแต่เรื่องป่าเพียงอย่างเดียว ทำให้กรมป่าไม้ต้องปล่อยไปก่อน (ข่าวสด, 16 พย. 43)

นโยบายการอนุรักษ์ป่า ยุทธวิธีการยึดพื้นที่จากนโยบายรัฐ

ขณะที่รัฐบาลไทยเร่งหาประโยชน์จากป่าในรูปการให้สัมปทานไม้แก่เอกชน ภาคตะวันตกก็ถูกจัดให้เป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญของการทำไม้กระยาเลย ด้วยความที่ทั้งรัฐ เอกชน ทำไม้อย่างกว้างขวาง แถมยังมีการลักลอบตัดไม้ไปทั่ว กฎหมายที่มีอยู่เช่น พรบ.ป่าไม้ 2484 ก็ไม่สามารถใช้ควบคุมได้ เพราะเป็นกฎหมายส่งเสริมการทำไม้เสียมากกว่า รัฐก็เริ่มมีแนวคิดสงวนพื้นที่ป่าเพื่อคงความรื่นรมย์ทางธรรมชาติ การท่องเที่ยว และการอนุรักษ์สัตว์ป่า โดยได้รับอิทธิพลความคิดในการจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์จากอุทยานเยลโลสโตนจากสหรัฐอเมริกา

ในประเทศไทยเอง เมื่อไม้สักเป็นสินค้าส่งออกที่มีมูลค่าสูง รัฐจึงมีแนวคิดการหวงกันพื้นที่ป่าเพื่อควบคุมผลประโยชน์จากการทำไม้ โดยได้ออกกฎหมายป่าไม้ 2484 โดยบัญญัติให้ที่ดินรกร้างว่างเปล่าที่ไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นป่าทั้งหมด และให้อำนาจรัฐในการจัดการทำไม้ได้เต็มที่ ต่อมาในปี 2503 สมัยจอมพลสฤษดิ์ รัฐบาลก็ออกพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า และปี 2504 ก็ได้ออก พรบ.อุทยานแห่งชาติ ซึ่งในปีเดียวกันนั้นเอง ก็ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก (2504-2509) ที่เริ่มกำหนดเป้าหมายที่จะอนุรักษ์ป่าไว้ร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่มีการจำแนกประเภทป่าออกเป็นป่าเศรษฐกิจสำหรับทำไม้ และป่าอนุรักษ์สำหรับอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร และสัตว์ป่า แต่กระนั้นแนวคิดการสัมปทานก็ยังเป็นเรื่องหลักของรัฐ โดยได้ออกพรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ 2507 เพื่อสงวนพื้นที่เพื่อประโยชน์ของรัฐ

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จ.ปราจีนบุรี-นครราชสีมา เป็นอุทยานต้นแบบในเมืองไทย จัดตั้งในปี 2505 หลังจากนั้นกรมป่าไม้จึงได้ประกาศเขตป่าอนุรักษ์เพื่อสงวนพื้นที่ป่าอีกหลายแห่งในจังหวัดกาญจนบุรีเอง รัฐเริ่มประกาศเขตป่าสงวนแถบพนมทวน เลาช่วญ ตั้งแต่ปี 2505 และได้มีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งแรกคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ ในปี 2508 ครอบคลุมพื้นที่ 5 แสนไร่ในจังหวัดกาญจนบุรี ต่อมาในปี 2515 ก็ได้ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในจังหวัดอุทัยธานี โดยในปีดังกล่าว มีการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าถึง 5 แห่งทั่วประเทศ และในปี 2517 ก็ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จนปัจจุบันมีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในภาคตะวันตก 6 แห่ง อุทยานแห่งชาติ 8 แห่ง และเตรียมประกาศอุทยานอีก 3 แห่ง

ทั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติเหล่านี้ หาได้ประกาศทับบนพื้นที่ป่าที่ว่างเปล่า แต่ตลอดแนวตะวันตก มีคนกะเหรี่ยง คนม้ง คนลัวะ คนภาคกลาง ภาคอีสาน ทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ โดยเฉพาะคนกะเหรี่ยงเองซึ่งเป็นคนดั้งเดิม โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ ดังนั้นเมื่อรัฐยึดหลักตามกฎหมายป่าไม้ที่ไม่ให้ทุกที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เป็นพื้นที่ที่รัฐจะประกาศเขตป่าประเภทไหนก็ได้ กลุ่มชาติพันธุ์อย่างเช่นกะเหรี่ยงจึงถูกเขตป่าอนุรักษ์เหล่านี้ทับลงไปโดยไม่รู้ตัว เช่นกะเหรี่ยงบ้านเขาเหล็ก บ้านท่าลำไย ต.เขาโจด อ.ศรีสวัสดิ์ ถูกอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ประกาศทับเมื่อปี 2523 กะเหรี่ยงบ้านไกรเกียง ในพื้นที่ใกล้กันก็ถูกอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ประกาศทับเมื่อปี 2524 บ้านนาสวน ถูกอุทยานแห่งชาติลำคลองงูประกาศทับบ้านห้วยคด และบริเวณใกล้เคียงก็ได้ถูกรัฐดำเนินการอพยพโยกย้ายออกจากเขตกันชน (Buffer Zone) ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง รวมความแล้วมีชุมชนท้องถิ่นทั้งที่เป็นกะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ นับร้อยหมู่บ้านที่ถูกเขตป่าอนุรักษ์ประกาศทับ

นโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528 กำหนดให้มีป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ แบ่งเป็นป่าอนุรักษ์ร้อยละ 15 ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 ทั้งนี้เพื่อกำหนดพื้นที่สัมปทานไม้ได้ชัดเจนพร้อมกับสนับสนุนให้ภาคเอกชนได้ขยายพื้นที่ปลูกป่าพาณิชย์ ส่วนพื้นที่ป่าอนุรักษ์ก็ใช้วิธีเพิ่มเขตอุทยานฯ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ แต่ไม่ว่าจะเป็นป่าอนุรักษ์หรือป่าเศรษฐกิจ ป่าทั้งสองแบบนี้เป็นการสิทธิ์ของรัฐ โดยมีเอกชนมีสิทธิในการใช้ ส่วนชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ทำกินในพื้นที่เหล่านี้มาช้านาน ไม่ได้รับสิทธิในการใช้ หรือจัดการป่าแต่อย่างใด นโยบายดังกล่าวทำให้ชุมชนกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัยมาดั้งเดิมโดยไม่มีเอกสารสิทธิ์นั้น กลายเป็นผู้อยู่อาศัยอย่างผิดกฎหมายในเขตป่า

กรมป่าไม้เร่งประกาศเขตป่าอนุรักษ์ครอบครองทุกพื้นที่เท่าที่มีอยู่ ชุมชนท้องถิ่นจากหลากหลายชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยทำกินในป่าเป็นเป้าหมายที่จะถูกอพยพ โดยในปี 2534 เอง รัฐโดยกรมป่าไม้และหน่วยงานทหารได้ริเริ่มโครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) โดยจะดำเนินการอพยพชาวบ้านในเขตป่าทั้งหมดออกมาจัดที่ทำกินให้ข้างภายนอก คจก.เริ่มต้นที่อีสาน แต่ก็ถูกชาวบ้านเดินขบวนคัดค้านจนต้องยุติไปในปี 2535 แต่กระนั้นกระแสความต้องการของรัฐที่จะอพยพชุมชนออกจากปาก็ยังไม่จบสิ้น เพราะกรมป่าไม้ได้ตระหนักแล้วว่า การยึดพื้นที่โดยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ คือที่มาแห่งอำนาจ และผลประโยชน์ หาใช่การทำไม้เช่นกาลก่อน

ความตระหนักของกรมป่าไม้ถึงอำนาจจากการควบคุมพื้นที่ เห็นได้ชัดจากกรณีป่าตะวันตก ในปี 2534 องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้ง เป็น “มรดกโลก” ในด้านธรรมชาติ (Natural Heritage) ซึ่งการเป็นมรดกโลกมีความหมายต่อการได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากต่างประเทศ เป็นที่มาของชื่อเสียงในฐานะผู้ปกป้องผืนป่าของโลก ปี 2535 ซึ่งมีการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ก็ได้มีการจัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อม

ล่อมโลก (GEF) โดยการสนับสนุนธนาคารโลก ซึ่งกรมป่าไม้ได้เสนอของบประมาณมาดำเนินการทำเขตพื้นที่กันชน (Buffer Zone) ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และทุ่งใหญ่นเรศวร และในปี 2540 เอง กรมป่าไม้จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตกขึ้น โดยเชื่อมโยงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 6 แห่ง อุทยานแห่งชาติเดิมและที่กำลังเตรียมประกาศรวม 11 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 11 ล้านไร่

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้น กรมป่าไม้ได้เข้มงวดกับชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าอย่างหนัก ในปี 2529 กรมป่าไม้ร่วมกับกองทัพภาคที่ 3 เริ่มดำเนินการอพยพชาวเมี่ยน ลาหู่ และม้งจากอุทยานแห่งชาติคลองลาน และอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ในเขตกำแพงเพชร ตาก และนครสวรรค์ อันเป็นโครงการนำร่องในการอพยพคนออกจากป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย โดยคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายป่าของชาวเขา ถัดมาปี 2530 ชาวม้งที่อยู่อาศัยในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันออก จำนวน 9 หมู่บ้าน 426 หลังคาเรือน 3,558 คน ถูกอพยพออกไปอยู่ที่โครงการพัฒนาเฉพาะพื้นที่กิ่งอำเภอพบพระ จ.ตาก ในปี 2537 ชาวเมี่ยน ลัวะ ลีซู 172 ครอบครัว 855 คน ในพื้นที่จังหวัดลำปาง พะเยา และเชียงราย ที่ตกอยู่ในอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ถูกอพยพโยกย้ายจากบ้านแม่ส้าน แม่ต๋อม ป่าคา และห้วยฮ่อม ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง มาอยู่สองข้างถนนสายแจ้ห่ม-วังเหนือ ที่บ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (คณะวนศาสตร์, 2532)

ชุมชนกะเหรี่ยงในทุกพื้นที่ตั้งแต่ภาคเหนือมาจนถึงป่าตะวันตกอยู่ในเป้าหมายถูกอพยพจากป่าทั้งสิ้น ชาวบ้านเล่าว่าได้ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้บังคับไม่ให้ใช้ไร่ชาอายุ 5 ปีขึ้นไปทำไร่ข้าวอีกต่อไป ทำให้แทบทุกแห่งประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน และมีแนวโน้มที่กระทบต่อระบบนิเวศเนื่องจากระบบไร่หมุนเวียนเริ่มเสียสมดุล กรมป่าไม้ยังมีแผนที่จะอพยพชุมชนกะเหรี่ยงและอื่น ๆ ในหลายพื้นที่ เช่น ในพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร และเขตกันชนพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ดูเหมือนว่ารูปแบบการจัดการป่าอนุรักษ์ที่กีดกันชุมชนที่อยู่มาดั้งเดิม ซึ่งเป็นรูปแบบที่รับมาจากประเทศตะวันตกยังคงแนวคิดหลักที่กรมป่าไม้ยึดถือโดยไม่เปลี่ยนแปลง และยังมีความเข้มข้นขึ้น

นโยบาย “ชาวเขา” และการกลืนกลายทางชาติพันธุ์ในยุครัฐชาติสมัยใหม่

นับเนื่องจากการเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่ ที่ชนชั้นนำได้พยายามสร้างมโนภาพของ “ชาติ” ขึ้นมาเพื่อผนวกเอาความแตกต่างของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นดั้งเดิมให้กลายเป็นสังคมอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ เชื้อชาติ (นิธิ, 2538) แต่ด้วยความที่อำนาจรัฐยังไม่สามารถขยายควบคุมในทุกพื้นที่ภายใต้เส้นพรมแดนประเทศได้จริง พื้นที่และชุมชนที่รัฐไปไม่ถึง ยังคงอำนาจไม่ได้ กลายเป็นปัญหาที่รัฐมองว่ากระทบต่อความมั่นคง และในช่วงทศวรรษที่ 2490 เกิดความขัดแย้งในภูมิภาคอินโดจีน ภายใต้การต่อสู้ทางอุดมการณ์ทุนนิยมกับสังคมนิยม การเคลื่อนย้ายชุมชนจากภาวะสงครามได้สร้างความหวาดระแวงแก่รัฐบาลไทย ขณะที่ประเทศมหาอำนาจกดดันให้รัฐไทยปราบปรามผืน “ชาวเขา” จึงถูกรัฐ

มองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ เป็นตัวการปลุกผี และตัดไม้ทำลายป่า รัฐได้ส่งกองกำลังเข้าควบคุมพื้นที่และประชากรตามแนวชายแดนอย่างเข้มงวด กำหนดนโยบายและแผนงานในการควบคุมชาวเขา เพื่อเร่งรัดพัฒนาให้เป็นพลเมืองไทย

รัฐได้สร้างกลไกในการควบคุมกลุ่มชาติพันธุ์ขั้นที่สูง โดยก่อตั้งตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ในปี พ.ศ. 2494 เพื่อดูแลเรื่องความมั่นคง เร่งรัดการปราบปรามการปลุกผีและการทำไร่เลื่อนลอยเป็นการเฉพาะ ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 รัฐได้ตั้งคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาและนิคมสร้างตนเองขึ้น เพื่อรวบรวมชาวเขาที่อยู่กระจัดกระจายให้มารวมกัน แต่่นโยบายดังกล่าวประสบความล้มเหลวเนื่องจากบริเวณพื้นที่ตั้งนิคมมีชุมชนอาศัยอยู่ก่อน ในปี 2506 จึงมีการทบทวนนโยบายดังกล่าว

หนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้จำกัดให้ชุมชนบนที่สูงมีสถานะเป็นคนอื่นหรือยังไม่ผนวกเป็นพลเมืองไทยตามที่รัฐต้องการก็คือ การควบคุมการให้สัญชาติ รัฐบาลแต่ละสมัยมีนโยบายการให้สัญชาติไทยแก่กลุ่มชาติพันธุ์อย่างไม่เท่าเทียมกันทั้งด้วยเหตุผลของความมั่นคงของประเทศ ประกอบกับสาเหตุความล่าช้าของกลไกรัฐ จึงมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตกสำรวจกว่าสามแสนคน

ปัญหาเรื่องสัญชาติเป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่งเมื่อถูกนำมาเชื่อมโยงกับสิทธิในทรัพยากร และความมั่นคงตามแนวชายแดน จนกลายเป็นสถานการณ์ร้อนในภาคเหนือ สำหรับกะเหรี่ยงภาคตะวันตกเองมีความแตกต่างอยู่บ้าง ตรงที่ในอดีตชุมชนกะเหรี่ยง ตลอดจนผู้นำกะเหรี่ยงแถบตะวันตกได้ทำหน้าที่ช่วยราชการสยามรบกับพม่า จนได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง และเป็นนายอำเภอในเวลาต่อมา การยอมรับความเป็น “คนไทย” กลไกรัฐในการให้สัญชาติไทย บัตรประชาชน จึงเป็นไปได้ทั่วถึงกว่าภาคเหนือ แต่กระนั้นก็ยังมีการตกสำรวจอยู่มาก และเมื่อมีปัญหาการเคลื่อนไหวของชนกลุ่มน้อยในพม่า จนทะลักเข้ามาตามชายแดนตะวันตก ทำให้รัฐเข้มงวดกวัดขั้นเรื่องบัตรประชาชน ทำให้ประชาชนอยู่มาเก่าแก่แต่ตกสำรวจอยู่ในสภาวะสุ่มเสี่ยง เช่น กรณีบ้านจะคีฟือ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ซึ่งมีกะเหรี่ยงจากพม่าหนีเข้ามาอยู่อาศัย 11 ครอบครัว ต่อมาปี 2542 กองพลทหารราบที่ 9 จึงไปจับกุม กวาดต้อนส่งกลับไปพม่า ขณะที่ชาวบ้านที่เหลืออยู่ซึ่งเป็นคนเก่าแก่ก็ได้รับความกดดันว่าอาจจะถูกย้ายตามไปด้วย

นโยบายกลืนกลายทางชาติพันธุ์กำลังดำเนินไปอย่างเข้มงวด ตำรวจตระเวนชายแดน หน่วยสงเคราะห์ชาวเขา โรงเรียน ตลอดจนพระ ได้เข้าดำเนินการเพื่อสร้างความเป็น “ไทย” ให้กับกลุ่มกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในแถบตะวันตก โดยประสานเชื่อมโยงกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่รัฐแต่งตั้งขึ้น แม้แต่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลในป่าลึกอย่างทุ่งใหญ่นเรศวร ก็ยังสามารถเข้าถึง ความเป็น “ไทย” ที่ต้องการนั้นมีแบบแผนบางอย่างที่รัฐกำหนด เช่น การพูดภาษาไทย การทำเกษตรแบบเกษตรกรไทยในพื้นที่ราบ การยอมรับการพัฒนาแบบใหม่ที่รัฐส่งเสริม การมี

สัญชาติและบัตรประชาชน และที่สำคัญคือ วิถีคิด และวัฒนธรรม ความเชื่อ ต่อความเป็นชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ที่รัฐใช้มาเป็นเครื่องมือนิยามความเป็นไทย

กระบวนการกลืนกลายทางวัฒนธรรม ผนวกกับกระแสการพัฒนาจากภายนอก ได้ส่งผลเปลี่ยนแปลงต่อระบบความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณีของชุมชนกะเหรี่ยงไปในทิศทางที่ลดทอน ศักยภาพชุมชนในการพึ่งตนเอง ไม่ว่าหมู่บ้านกะเหรี่ยงไหน ๆ ก็จะถูกกล่าวถึงความเสื่อมโทรม ทางศีลธรรมจากระบบการศึกษา และการพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามาผ่านโครงการพัฒนา และ กลไกราชการ

กระบวนการต่อสู้ทางวัฒนธรรม ระบบศีลธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงเกิดขึ้นในหลาย ๆ ที่ ที่เด่นชัดที่สุดก็คือ การเกิดขึ้นของ “ลัทธิอาริยะ” นำโดยขีเลียวเอง ผู้นำทางคามเชื่อของชาว กะเหรี่ยงที่รื้อฟื้นความเชื่อเรื่องฤาษีขึ้นมา พ่อบะสม แห่งบ้านตะละค่อง ชาวกะเหรี่ยงหนึ่งในผู้ ถูกจับกุมจากกรณีขัดแย้งระหว่างตชด.กับกะเหรี่ยงเล่าให้ฟังว่า “ขีเลียวเองชักชวนให้คนหันมา ทำความดี เกรงครัดประเพณีถือศีลกินเจ เพราะคนเดียวนี้นี้ประพฤติไม่ดี ผิดประเพณี กินเหล้า เที่ยวเตร่ เมื่อขีเลียวเองมาชักชวนชาวบ้านทำเจดี ๆ ฟื้นฟูประเพณี ชาวบ้านกลุ่มผู้เฒ่า ผู้หญิง จึงร่วมมือ แต่เมื่อ ตชด.มาทำลายพิธี ชาวบ้านจึงไม่พอใจ...” เหตุการณ์ในปี 2535 ที่ตชด.รื้อ ทำลายเจดีของชาวกะเหรี่ยงที่บ้านจันทะ ต่อมาขีเลียวเองฆ่าตัวตาย ทำให้ชาวบ้านโกรธแค้น ยกพรรคพวกร่วม 300 คน หวังจะคุยกับตชด.ให้รู้เรื่อง จึงเกิดการต่อสู้ กะเหรี่ยงตายไป 6 คน ตชด.ตายไป 5 คน โดยกะเหรี่ยงถูกจับ 22 คน สุดท้ายคดีขึ้นสู่ศาลพิพากษายกฟ้องชาว กะเหรี่ยงในปี 2539

จุดเริ่มต้นและจุดจบของขบวนการเคลื่อนไหวลัทธิฤาษี “อาริยะ” โดยขีเลียวเอง มีความใกล้เคียงกับขบวนการพระศรีอาริย์ กบฏผีบุญในอีสาน และภาคเหนือ ในแง่มุมของการรื้อ ฟื้นวัฒนธรรม ประเพณี ของชุมชนในสถานการณ์ที่ถูกกดขี่ปราบปรามจากอำนาจรัฐส่วนกลาง ขณะที่ชาวกะเหรี่ยงส่วนหนึ่งได้รื้อฟื้นความเชื่อลัทธิฤาษีขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของการกอบกู้ วิกฤติทางศีลธรรมในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาที่กระทบอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ของชุมชน ซึ่งขบวนการดังกล่าวกลับถูกรัฐมองในแง่การเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยใช้ประเด็น ศาสนามาเป็นตัวนำ เพราะระบบความเชื่อดังกล่าวมีสถานะ “เป็นอื่น” ในสายตาของรัฐ ไม่อยู่ ภายใต้การกำกับควบคุมของสถาบันศาสนาส่วนกลาง อีกทั้งสถานะของกะเหรี่ยงในแถบชายแดนมี ความกำกวมอย่างยิ่งทั้งในแง่การสังกัดกับรัฐ และการอยู่ห่างไกลจากกลไกอำนาจรัฐ แม้ไม่อาจ กล่าวได้ว่าขบวนการลัทธิฤาษีของขีเลียวเอง เป็นขบวนการเคลื่อนไหวของชาวกะเหรี่ยงตะวันตกทั้งหมด แต่ก็ถือได้ว่า กลไกการกลืนกลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของรัฐ สามารถ ดำเนินไปทั้งแนวทางละมุนละม่อม และพร้อมที่จะใช้ความรุนแรงได้ หากเกิดการเคลื่อนไหวจาก ชาวบ้านอย่างจริงจัง

นโยบายความมั่นคงและการจัดระเบียบแนวชายแดน

ภายหลังรัฐชาติเกิดขึ้นแบ่งแยกผู้คนที่อยู่รอบต่อระหว่างประเทศออกเป็นส่วน ๆ พร้อมกับการเคลื่อนไหวต่อสู้อุดมการณ์ทางการเมืองในยุคหลังอาณานิคม สงครามเย็น ภูมิภาคอินโดจีนและพม่า ได้ร้อนระอุขึ้นมา ปัญหาความมั่นคงระหว่างรัฐเกิดขึ้นอีกครั้ง แต่คราวนี้มีแนวชายแดนเป็นเส้นแบ่งอำนาจอธิปไตย ปัญหาดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนในยุคสมัยใหม่ ซึ่งไม่ได้ต่อสู้แย่งชิงกวาดต้อนผู้คนดังเช่นอดีต แต่กลายเป็นเรื่องอำนาจเหนือพื้นที่ โดยมีทรัพยากรในพื้นที่เป็นเป้าหมายสำคัญ

ในสถานการณ์ภูมิภาคอินโดจีนที่ร้อนแรง ประกอบกับรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ดำเนินนโยบายตามสหรัฐอเมริกาที่ให้ต่อต้านคอมมิวนิสต์ และสังคมนิยม ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนจึงทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จากการเคลื่อนไหวของกองกำลังชนกลุ่มน้อยอิสระ เช่น กลุ่มกะเหรี่ยง กองกำลังคะฉิ่น กลุ่มฉาน กลุ่มมอญ รัฐบาลไทยจึงได้พยายามควบคุมการเคลื่อนย้ายประชากรชาวเขาตลอดแนวชายแดน โดยมีการส่งตำรวจเวชนาเขต (ตชด.) ทำงานในพื้นที่ชายแดน มีการจัดทำบัตรทะเบียนชาวเขาประเภทต่าง ๆ ที่ทะลักเข้ามาในปี 2519 และควบคุมจุดผ่านแดนไทยพม่า 30 แห่ง ใน 5 อำเภอ จังหวัดกาญจนบุรี ภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 รัฐบาลได้ประกาศกฎอัยการศึก ครอบคลุม 43 จังหวัดทั่วประเทศ แม้รัฐจะประกาศยกเลิกกฎอัยการศึกไปหลายพื้นที่ แต่ในพื้นที่ที่มีชุมชนอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนแถบตะวันตก ก็ยังไม่ถูกยกเลิก โดยทางทหารร่วมมือกับทางมหาดไทย และสภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้กำหนดนโยบายการจัดระเบียบชายแดนขึ้นในปี 2538 โดยอพยพหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลตามตะเข็บชายแดนเข้ามาอยู่พื้นที่ภายใน และผลักดันชนกลุ่มน้อยที่หนีเข้ามาในไทยให้กลับไปพม่า สถานการณ์การละเมิดสิทธิกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาวะปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนเกิดขึ้นบ่อยครั้ง เช่น การอพยพชาวกะเหรี่ยงสวนทุเรียน อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี ในปี 2542

ในส่วนปัญหาความมั่นคงภายในประเทศ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ดำเนินการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง พรรคคอมมิวนิสต์จึงได้จับอาวุธขึ้นสู้ในปี 2504 โดยแพร่กระจายไปตามพื้นที่ป่าตลอดทั่วภาคเหนือ อีสาน เรื่อยมาถึงตะวันตก และภาคใต้ พรรคคอมมิวนิสต์ขยายตัวอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นภายหลังคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนได้ชัยชนะในเวียดนาม ลาว กัมพูชา ปี 2518 รัฐบาลได้กำหนดพื้นที่การเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ว่าเป็น “พื้นที่สี่ชมพู” อันเป็นพื้นที่เป้าหมายที่รัฐยังเข้าไม่ถึง แต่มุ่งจะปราบปราม และแย่งชิงมวลชนกลับคืนมา

ป่าตะวันตก แถบจังหวัดตาก กาญจนบุรี พรรคคอมมิวนิสต์ได้เคลื่อนไหวอย่างเด่นชัดราวปี 2514 โดยทำงานจัดตั้งในพื้นที่ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอยู่มาก จนเมื่อรัฐบาลได้นโยบายการต่อสู้เพื่อเอกราชของคอมมิวนิสต์ หรือที่เรียกว่า นโยบาย 66/23 บทบาทการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ป่าตะวันตกก็ได้ยุติลง มีการมอบตัวที่ดอนเจดีย์ในปี 2526 หลังจาก

นั้นหน่วยงานราชการต่าง ๆ ทั้งอำเภอ ทหาร พัฒนาชุมชน สงเคราะห์ชาวเขา ก็เข้าไปดำเนินการส่งเสริม “การพัฒนา” ชนานใหญ่ ในพื้นที่สี่หมุ่

ก่อนหน้านโยบาย 66/23 เพียงเล็กน้อย ในปี 2521 สภาความมั่นคงแห่งชาติและกองทัพ ได้ผลักดันให้สร้างถนนเพื่อความมั่นคง 310 ทวีปประเทศ เพื่อสนับสนุนการปราบปรามผกค. และป้องกันภัยคุกคามจากต่างประเทศ และสถาปนาความมั่นคงในจุดยุทธศาสตร์สำคัญและพื้นที่ชายแดนที่ล่อแหลมต่อการแทรกซึม จนต่อมาในปี 2534 รัฐบาลก็ได้อนุมัติก่อสร้างจำนวน 48 สาย ผ่านอุทยานแห่งชาติ 6 เส้นทาง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 8 เส้นทาง และป่าสงวนแห่งชาติ 34 เส้นทาง โดยทางด้านตะวันตกจะตัดผ่านตั้งแต่แม่ฮ่องสอน ดาก กาญจนบุรี แม่โครงการดังกล่าวจะถูกชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจำนวนมากคัดค้านจนยุติไปในปีเดียวกัน แต่ถนนบางสายก็ถูกสร้างอย่างเงียบ ๆ (วีรวัฒน์, 2535) การตัดถนนเชื่อมต่อกันในเขตชายแดน ไม่มีนัยแค่เรื่องผลกระทบต่อพื้นที่ป่า หรือประเด็นความมั่นคงตามแนวชายแดนเท่านั้น จากตัวอย่างถนนระหว่างอำเภอเมืองกับสังขละบุรี ที่แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับความมั่นคง แต่ถนนก็ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงต่อผืนป่าและวิถีชีวิตของชุมชน เช่น ถนนจากอำเภอทองผาภูมิมาสู่เขตทุ่งใหญ่ เส้นทางเสือ ทุ่งนาคราญ ที่ชักนำกลุ่มทุน ผู้มีอิทธิพลมาจับจองพื้นที่ และจัดสรรขายต่อให้กับชาวบ้านจากอีสานที่อพยพมาบุกเบิกที่ทำกิน ถนนนอกจากจะทำลายป่าโดยตรง ยังได้ถูกใช้เป็นประตูสู่การพัฒนาของระบบทุนนิยมที่มุ่งผนวกชุมชน ฐานทรัพยากรให้เข้าสู่ระบบทุน

เป็นที่น่าสังเกตว่า การดำเนินการจัดระเบียบตามแนวชายแดนฝั่งตะวันตก แถบจังหวัดกาญจนบุรี เป็นไปอย่างเข้มข้น แต่พื้นที่บริเวณนี้กลับถูกกำหนดให้เป็นเขตเศรษฐกิจเฉพาะ เช่น โครงการพัฒนาเศรษฐกิจชายฝั่งทะเลตะวันตก (Western Seaboard) โครงการสร้างถนนเชื่อมภาคเหนือจรดใต้ โครงการพัฒนาเมืองชายแดน เป็นต้น นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ในยุคพลเอกชาติชาย (2531-2534) กำลังเป็นวิธีคิดใหม่ที่ซ่อนทับลงไปบนพื้นที่แห่งความมั่นคงเหล่านี้ ประเด็นปัญหาเรื่องความมั่นคงของชาติ จึงไม่ได้มีมิติเดียวคือเรื่องความมั่นคงแห่งรัฐและประชาชน แต่ยังเชื่อมโยงไปถึงความมั่นคงและมั่งคั่งของกลุ่มทุนที่มีบทบาทกำกับนโยบายรัฐยิ่งขึ้น

การค้าเสรี บทบาททุนข้ามชาติ กับทิศทางโลกาภิวัตน์

รัฐได้ใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ต้องพึ่งพาต่างประเทศ ทั้งผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า ในช่วง แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1-2 (พ.ศ.2500 – 2514) และยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก ในช่วงแผนฯ 3 พ.ศ.2515 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบันที่รัฐใช้นโยบายเปิดเสรีแก่ทุนข้ามชาติทุกรูปแบบภายใต้การกำกับของไอเอ็มเอฟ ธนาคารโลก องค์กรการค้าโลก ตลอด 40 ปีของการพัฒนา รัฐได้สนับสนุนให้กลุ่มทุนเจริญเติบโต ตั้งแต่การออกพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุน ปี 2503 และ 2505 การกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1

(2504-2509) ที่กำหนดให้ส่งเสริมบทบาทภาคเอกชน และลดบทบาทรัฐลง การจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน สมาคมการค้า และสภาหอการค้า ในปี 2509 โดยออกพระราชบัญญัติรองรับ ต่อมาก็ได้จัดตั้งคณะกรรมการร่วมภาครัฐ-เอกชน (กรอ.) ในปี 2524 เพื่อสร้างพื้นที่ทางการเมืองให้แก่กลุ่มทุนได้เข้ามามีบทบาทกำหนดทิศทาง แผนการพัฒนาทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ โครงการขนาดใหญ่จำนวนมากผุดขึ้นมาจากการผลักดันของกลุ่มทุนชาติร่วมกับทุนข้ามชาติในช่วงดังกล่าว

ภาคตะวันตก ความเคลื่อนไหวของรัฐและกลุ่มทุนเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม ได้เริ่มขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2538 รัฐบาลไทยโดยการนำของนายชวน หลีกภัย ได้ลงนามเซ็นสัญญาซื้อขายก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยานาตากับประเทศพม่า อันเป็นโครงการที่มีกลุ่มทุนต่างประเทศร่วมหลายฝ่าย ได้แก่ บริษัทโทเทิลจากฝรั่งเศส และยูโนแคลจากสหรัฐอเมริกา รัฐบาลพม่า และการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) โดยไทยจะนำก๊าซมาป้อนให้โรงงานไฟฟ้าความร่วมร่วม จ.ราชบุรี เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้ารองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันตก จากข้อตกลงดังกล่าวไทยและพม่าจะร่วมกันจัดระเบียบชุมชนชายแดนที่ต่อก๊าซพม่าผ่าน ในฝั่งไทยได้แก่ อ.ทองผาภูมิ ไทรโยค ตำนมะขามเตี้ย จ.กาญจนบุรี และอ.จอมบึง อ.เมือง จ.ราชบุรี ในฝั่งพม่าเอง รัฐบาลพม่าก็ได้ประโยชน์จากต่อก๊าซทั้ง 2 ทาง คือ การปราบปรามกองกำลังชนกลุ่มน้อยโดยได้ทำลายฐานที่มั่นของกองกำลังกะเหรี่ยงอิสระ (KNU) และชุมชนกะเหรี่ยงตลอดแนวต่อก๊าซ ปี 2534 รัฐบาลพม่าได้เริ่มอพยพชุมชนกะเหรี่ยง มอญ ทวาย กว่า 69 หมู่บ้าน 16,000 คน ตามแนวต่อก๊าซตลอดเทือกเขาตะนาวศรี และได้บังคับขู่เชิญให้เป็นแรงงานทำแนวต่อก๊าซ ขณะเดียวกันก็ได้ประโยชน์จากการขายก๊าซให้ประเทศไทย (รัชดา, 2543)

กลุ่มทุนแถบภาคตะวันตกและกลุ่มทุนระดับชาติเองได้ริเริ่มโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตลอดสองฝั่งไทยพม่า เช่น โครงการสร้างท่าเรือน้ำลึกและนิคมอุตสาหกรรม เมอร์กุย-ทวาย โดยมีบริษัทอิตาเลียน-ไทย เข้าไปสำรวจ ขณะที่บริษัทในกลุ่มสหวิริยาก็เข้าดำเนินการตกลงกับรัฐบาลพม่า ศึกษาโครงการสะพานเศรษฐกิจเชื่อมท่าเรือที่อ.บางสะพาน จ.ประจวบคีรีขันธ์ กับท่าเรือน้ำลึกเมืองปิกเปียน และการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมเหล็ก บริษัทเพาเวอร์ฟี่ ก็เข้าไปลงทุนด้วยเช่นกันโดยเสนอให้พม่าทำโครงการสร้างท่าเรือ เพื่อรองรับเรือสินค้า โดยมีโครงการต่อเนื่องจำนวนมาก เช่น โครงการถมที่ออกไปในทะเล โรงงานอุตสาหกรรมเกี่ยวกับประมง โครงการสร้างถนนเชื่อมท่าเรือก๊ก-ด่านเจดีย์สามองค์ (รัชดา, 2543)

โครงการการลงทุนของภาคเอกชนเหล่านี้ ได้รับการประสานเชื่อมโยงโดยสภาพัฒน์ ที่ต้องการให้เกิดการลงทุนที่เป็นเอกภาพ จึงได้ไปว่าให้ทาง JICA มาศึกษาและพัฒนา จนเกิดเป็นแผนพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันตก (Western Seaboard) ในปี 2539 ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุม 43,700 ตร.กม. ในจ.ราชบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และกาญจนบุรี แผนดังกล่าวกำหนดให้พื้นที่ชายฝั่งตะวันตกของไทยพัฒนาเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เป็นเขตอุตสาหกรรม การลงทุนส่งออก โดยมี 3 ระยะ ช่วงละ 5 ปี รวมทั้งสิ้น 15

ปี ซึ่งจะเริ่มสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างท่าเรือน้ำลึกทวาย เพื่อเป็นประตูการส่งออกของไทยไปสู่อันดามัน สร้างถนนเชื่อมท่าเรือน้ำลึกจากด่านเจดีย์สามองค์ไปยังเมืองมะละแหม่ง และกรุงย่างกุ้ง โครงการสร้างถนนตามแนวชายแดนตั้งแต่จังหวัดกาญจนบุรี ตาก และแม่ฮ่องสอน โดยมีราชบุรีเป็นศูนย์กลางซึ่งจะมีอุตสาหกรรมต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย เช่น อุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ อุตสาหกรรมย่อยหิน อุตสาหกรรมต่อตัวถังรถยนต์ อุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา เป็นต้น โครงการเหล่านี้จะต้องนำเข้าทรัพยากรจากพม่า เช่น ฝืน ถ่านหิน แร่ธาตุ หน้ำ รวมถึงก๊าซธรรมชาติที่ถูกส่งมายังโรงไฟฟ้าราชบุรี (จักรพันธ์, 2543 น.45)

แผนพัฒนาอุตสาหกรรมภาคตะวันตก ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากรัฐบาลญี่ปุ่น เช่น การสนับสนุนทุนสร้างเขื่อนท่าแซะ รับร้อ และสร้างท่อส่งน้ำมาป้อนอุตสาหกรรมเหล็กของสหวิริยา ขณะเดียวกันท่าอากาศยานพม่า ที่ต่อเข้ามาที่โรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมราชบุรี ก็มีเป้าหมายผลิตไฟฟ้าป้อนอุตสาหกรรมที่กำลังจะเกิดขึ้นขนาดใหญ่ แผนพัฒนาฯ ดังกล่าวได้รับการผลักดันอย่างมากจากกลุ่มทุนญี่ปุ่นที่จะเข้ามาลงทุน จึงเห็นได้ว่า กระบวนการผลักดันทิศทางการพัฒนา การใช้ทรัพยากร ระบบเศรษฐกิจของภาคตะวันตก เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของกลุ่มทุนในประเทศ สภาพัฒนาฯ และทุนข้ามชาติ แม้แผนพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งตะวันตกจะต้องหยุดชะงัก เพราะวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 แต่ก็ยังได้รับการผลักดันจากกลุ่มทุนสภาอุตสาหกรรมหอการค้าในจังหวัดต่าง ๆ แถบตะวันตกอย่างต่อเนื่อง ในเวทีการประชุมกรอบจังหวัด การผลักดันต่อสภาพัฒนาฯ ให้ดำเนินการอย่างเร่งด่วน

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาอุตสาหกรรมที่รัฐร่วมกับทุนผลักดันอยู่นี้ ได้ก่อให้เกิดคำถามถึงผลกระทบต่อประชาชนในสองฝั่งประเทศ พื้นที่ดังกล่าวส่วนหนึ่งเป็นเขตติดต่อกับพื้นที่ชนกลุ่มน้อยทั้งกะเหรี่ยง มอญ ทวาย ที่กำลังมีปัญหาเกี่ยวกับพม่าทั้งสิ้น โครงการท่าอากาศยานได้ส่งผลกระทบต่อชนกลุ่มน้อยในพม่า และคนกะเหรี่ยงและคนไทยในฝั่งไทย โครงการตัดถนนกำลังเกิดขึ้นเชื่อมต่อกับถนนสายความมั่นคงที่รัฐได้ดำเนินการก่อนหน้านี้ โดยมีเป้าหมายเชื่อมพื้นที่ตลอดแนวชายแดนทั้งหมดเข้าหากัน ซึ่งถนนความมั่นคง 48 สายแต่เดิม ก็มีแนวโน้มที่จะถูกพัฒนาเพื่อการนี้ แม้พื้นที่ดังกล่าวจะอยู่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ก็ตาม

ไม่เพียงแต่กองกำลังชนกลุ่มน้อยจะต้องถูกกำราบให้หมดฤทธิ์ แม้แต่ชุมชนท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ก็ต้องถูกจัดระเบียบใหม่ กะเหรี่ยงจำนวนมากดังเช่น กะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่นเรศวรที่เคยอาศัยผืนป่าเป็นโล่งกำบังกระแสนการพัฒนาทุนนิยมบริโภคนิยม กำลังจะถูกเจาะทะลุทะลวง ขณะเดียวกันพวกเขาก็ตกอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ ที่ถูกควบคุมวิถีชีวิต การทำมาหากินอย่างเข้มงวด ในนามของ “การอนุรักษ์ป่า” อีกด้านหนึ่งก็เผชิญกับนโยบายจัดระเบียบตามแนวชายแดน ที่หน่วยงานด้านความมั่นคงควบคุม ตรวจสอบสัญชาติอย่างเข้มงวด ดูเหมือนพื้นที่ทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจของชุมชนกะเหรี่ยงถูกปิดล้อม หดแคบลงทุกขณะ

สรุป

แต่เดิมก่อนที่ตุลาอำนาจทางการเมืองจะเปลี่ยนจากยุครัฐก่อนสมัยใหม่ มาสู่ยุคสมัยอาณานิคมภายใต้อิทธิพลของประเทศตะวันตก กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งกะเหรี่ยง มอญ และอื่น ๆ ที่อยู่ระหว่างศูนย์อำนาจรัฐพม่าและสยาม รัฐสยามได้อาศัยกะเหรี่ยง เป็น “กันชน” ให้กับพม่า ภายใต้สถานะดังกล่าว รัฐสยามได้ยอมรับ “สิทธิในทางการเมือง” ของคนกะเหรี่ยงในฐานะผู้ได้อุปถัมภ์ที่เอื้อประโยชน์ให้ เช่น การแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองครองเมืองหน้าด่าน แต่เมื่อพม่าถูกยึดโดยอังกฤษ หมดบทบาทที่จะเป็นศัตรูกับสยามได้อีกต่อไป แต่ศัตรูตัวใหม่ คือ การล่าอาณานิคม จากประเทศมหาอำนาจอย่างอังกฤษที่เข้ามาข่มขู่คุกคามทั้งทางตรง โดยใช้กองทัพ และทางอ้อมด้วยวิธีทางการเมือง ประกอบกับการที่ “พื้นที่” หรือ “แนวเขต” กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญต่อความเป็นรัฐมากกว่าจะเป็นเรื่องกำลังคนเช่นอดีต รัฐไม่สามารถใช้กะเหรี่ยงเป็นแนวกันชนได้ ต้องอาศัยการประสานประโยชน์ด้านทรัพยากร เศรษฐกิจการค้ากับประเทศเหล่านั้น บทบาท ความสำคัญของกะเหรี่ยงจึงเริ่มเลื่อนหายไปในสายตาของรัฐ

จากฐานเศรษฐกิจการค้าที่มาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ผสานกับการรุกของประเทศมหาอำนาจ ทำให้ระบบเศรษฐกิจการค้าของสยามแผ่ซ่านไปอย่างรวดเร็ว ภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง และการแย่งชิงอำนาจในหมู่ชนชั้นนำไทย ที่ใช้แนวทางการจัดการทรัพยากรในรูปแบบใหม่จากตะวันตกที่มีเป้าหมายเพื่อการค้ามาสร้างผลประโยชน์และอำนาจแก่ตน ไม่ว่าจะเป็นการสถาปนาหน่วยงานอย่างกรมป่าไม้เข้าควบคุมการทำไม้ การเรียนรู้อย่างกว้างขวางการจัดการทรัพยากรจากตะวันตก การพัฒนาระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินเอกชน การออกกฎหมายควบคุมพื้นที่ป่าเป็นของรัฐ การสนับสนุนให้ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์เร่งปลูกข้าวเพื่อส่งขาย ระบบการจัดการทรัพยากร และการพัฒนาเศรษฐกิจการค้าได้พัฒนาไปพร้อมกับการปรับโครงสร้างการปกครองใหม่ เพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจ และการควบคุมอำนาจจากส่วนกลางเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

รัฐชาติสมัยใหม่ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรเปลี่ยนไป บทบาทด้านต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยมีมาไม่สำคัญเท่าทรัพยากรในพื้นที่ และการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อสร้างความมั่งคั่งของรัฐ รัฐจึงดักดวงทรัพยากร และส่งเสริมให้กลุ่มทุนแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรเป็นไปอย่างเสรี ทั้งการสัมปทานไม้ เหมืองแร่ โดยที่รัฐคอยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ ทิศทางดังกล่าวทำให้กลุ่มทุนท้องถิ่นเหล่านี้เติบโต และขยายอำนาจในการแสวงหาประโยชน์และความคุ้มครองทรัพยากรมากยิ่งขึ้น ขณะที่กลุ่มกะเหรี่ยง หรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ กลับถูกกลุ่มทุนละเมิด ไม่ว่าจะเป็น การตัดไม้ในพื้นที่ชุมชน การทำเหมืองแร่ และการชักพาแรงงานต่างถิ่นเข้ามาทำงาน และจับจองที่ทำกิน สร้างความเสื่อมโทรมของทรัพยากรอย่างหนัก ตลอดจนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างเขื่อนเขาแหลม ศรีนครินทร์ ที่ดำเนินการอพยพชาวบ้าน ทั้งกะเหรี่ยง มอญ คนไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสิทธิของคนกะเหรี่ยง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่เคยอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของรัฐไร้ความหมายไปเสียแล้ว

โครงสร้างพื้นฐานเช่น เชื้อน ตามมาด้วยการตัดถนน เป็นประตูชักนำพืชพาณิชย์ ระบบเศรษฐกิจการค้า เข้ามาทุกขณะ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในแถบตะวันตก ต่างก็ถูกกลืนไปในกระแสการพัฒนา ชุมชนกะเหรี่ยงจำนวนไม่น้อยต้องปรับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจไปตามเศรษฐกิจการตลาด แต่ก็ยังมีส่วนหนึ่งที่อยู่อาศัยในป่าลึก เช่น กะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่นเรศวร และพื้นที่ตามแนวชายแดนที่ยังอาศัยป่า เป็นโล่งกำบังการพัฒนา หรือเป็นเครื่องมือป้องกันสิทธิทางวัฒนธรรม ประเพณีของตนเองไว้

ในอีกด้านหนึ่งของการเติบโตของรัฐชาติ ก็คือปัญหาความมั่นคงในรูปแบบใหม่ ที่รัฐต่าง ๆ ต้องต่อสู้กันโดยอุดมการณ์ทางการเมืองที่มาจากประเทศมหาอำนาจ จากสงครามโลกครั้งที่ 2 สู่มหาสงครามเย็นในภูมิภาคอินโดจีน การเกิดขึ้นของรัฐชาติพม่าภายหลังการปลดปล่อยจากอังกฤษ ได้นำไปสู่การเชิดชูอุดมการณ์ชาตินิยม มีการปราบปรามชนกลุ่มน้อยทั้งมอญ กะเหรี่ยง ต้องทะลักหนีเข้ามาไทย สถานการณ์เช่นนี้แตกต่างจากอดีตสิ้นเชิง เป้าหมายของพม่าอยู่ที่การสถาปนาสร้างความเป็น “ชาติ” บนพื้นฐานเชื้อชาตินิยม อำนาจนิยม โดยการกีดกันกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ไม่ให้มีส่วนร่วมในความเป็นชาติ รัฐชาติพม่ายังได้วางการปกครองประเทศแบบสังคมนิยม ที่เชิดชูรัฐเป็นใหญ่

บริบทของปัญหาความมั่นคงของรัฐได้เปลี่ยนไปแล้ว สถานะของคนกะเหรี่ยงกลับไม่ได้อยู่ในสายตาของรัฐที่เคยเป็น “ด่าน” ปกกันพม่าเช่นกาลก่อน เพราะขณะที่รัฐพม่าใช้นโยบายการล้างชาติพันธุ์ ไล่ปราบปรามชนกลุ่มน้อย รัฐไทยก็ไม่ได้ยอมรับตำแหน่งแห่งที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่นกัน รัฐไทยได้ใช้นโยบายที่ดูเหมือนจะละมุนละม่อมกว่า คือ การกลืนกลายทางชาติพันธุ์ โดยกดดันให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ สลายอัตลักษณ์ตน และกลายสภาพเป็น “พลเมืองไทย” ยอมรับอัตลักษณ์ความเป็นไทย ทั้งประวัติศาสตร์ ภาษา วัฒนธรรม ระบบการผลิต เศรษฐกิจ อันหล่อหลอมเป็นสำนึกความเป็นไทยที่รัฐสร้างขึ้น คนกะเหรี่ยงจึงต้องพูดภาษาไทยให้ได้ ต้องทำเกษตรอยู่กับที่ ไม่ทำไร่หมุนเวียน ต้องนับถือพุทธอย่างไทย ไม่ใช่ผี หรือฤๅษี ต้องทำการผลิตเพื่อการค้า มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และอื่น ๆ ที่ล้วนเป็นแบบแผนที่รัฐต้องการในช่วงขณะนั้น ๆ กระบวนการกลืนกลายทางชาติพันธุ์เหล่านี้ได้แทรกซึมผ่านกลไกรัฐในทุกกระบวน ทั้งกลไกฝ่ายปกครอง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หน่วยงานพัฒนา โรงเรียน ดชด.พระ และอื่น ๆ ชุมชนที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจถูกรอบงำอย่างรุนแรง ขณะที่ชุมชนที่อยู่ชายขอบทั้งเชิงกายภาพ ในเขตป่าเขา และเชิงอำนาจที่กลไกรัฐเข้าไม่ถึง ก็ยังพอธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้

ฐานคิดเรื่องความเป็น “ชาติ” โดยใช้วาทกรรม “ชาวเขา” ที่รัฐสร้างภาพขึ้นมานิยามว่า กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงหรือในเขตป่า เป็นตัวปัญหาทำลายป่า ยาเสพติด และความมั่นคง วาทกรรมดังกล่าวถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่รัฐใช้กีดกันกลุ่มต่าง ๆ ออกจากอำนาจ และผลประโยชน์ โดยเฉพาะในกระแสการพัฒนาที่ฐานทรัพยากรมีความสำคัญยิ่ง กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยซึ่งอยู่อาศัยในฐานทรัพยากรที่รัฐต้องการครอบครอง ไม่ว่าจะเป็นป่า แหล่งน้ำ

เหมือนแร่ เพื่อพัฒนาโครงการอุตสาหกรรมต่าง ๆ อันจะสร้างความมั่งคั่งแก่รัฐได้ จะถูกกีดกันออกไป เช่น การอพยพชุมชนจากการสร้างเขื่อน โยกย้ายออกจากป่าอนุรักษ์ จากพื้นที่ทหาร และโครงการต่าง ๆ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เอง กลุ่มกะเหรี่ยงที่อยู่ระหว่างรัฐพม่า และไทย จึงกลายเป็นกลุ่มชายขอบ ที่ทั้งพม่าก็ต้องการบุกปราบปราม เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ แร่ธาตุ และอื่น ๆ ที่ชนกลุ่มน้อยครอบครองอยู่ ขณะที่รัฐไทยเองก็ต้องการ “จัดระเบียบ” กลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวชายแดนเสียใหม่ ให้หลีกพ้นไปจากฐานทรัพยากร เช่น การอพยพหมู่บ้านที่กระจัดกระจายในป่าแถบชายแดน มาตั้งอยู่รวมกันในพื้นที่ที่จัดสรรให้ และให้ชุมชนเหล่านี้ทำเกษตรถาวร ตลอดจนการทำแนวเขตชายแดนให้ชัดเจน การตัดถนนเพื่อใช้ตรวจตราแนวชายแดน เป็นต้น รัฐโดยการสนับสนุนของกลุ่มทุนท้องถิ่นและระดับชาติต้องการนำมาพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นโครงการ Western Seaboard และโครงการใหญ่ ๆ ทั้งหลาย

สภาพที่ไม่มีตัวตนของคนกะเหรี่ยงในจินตนาการความเป็นชาติที่รัฐสร้างขึ้น ทั้งจากกระบวนการกลืนกลายทางชาติพันธุ์ และการกีดกันจากฐานทรัพยากร เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลให้สถานะของคนกะเหรี่ยงมีความเปราะบางยิ่ง ดังเช่น กรณีกลุ่มกองกำลัง KNU ของนายพลโบเมียะ ตลอดจนถึงกลุ่มก๊อดอาร์มี ที่บุกยึดโรงพยาบาลราชบุรี และอื่น ๆ กำลังนำไปสู่จินตภาพใหม่ที่คนไทยมีต่อกะเหรี่ยงในแง่ที่เป็นปัญหามากขึ้น ทั้ง ๆ ที่กลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าว กับชุมชนกะเหรี่ยงที่เป็นชนพื้นเมืองเป็นคนละส่วนกันอย่างชัดเจน แต่ภาพทั้งหมดนี้ก็ได้สะท้อนถึงตัวตนของชุมชนกะเหรี่ยงได้เลือนหายไปในสายตารัฐ ความเป็นชาติที่รัฐสร้างขึ้นได้บดบังความหลากหลายทางอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และตัวตนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ จนอาจนำไปสู่ปัญหาความรุนแรงขึ้นได้

ประเด็นปัญหาในปัจจุบันคือ ทั้งรัฐพม่าและไทย ต่างก็อยู่ในกระแสทิศทางการพัฒนาที่มุ่งเผยแพร่อุตสาหกรรมปัจจุภาพการณปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้เอง สถานะแห่งสิทธิของชุมชนกะเหรี่ยงจึงมีความเป็นพลวัตยิ่ง สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงไม่สามารถอ้างอิงกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์จากรัฐได้เช่นกาลก่อน แต่ควรจะต้องกำหนดสถานะสิทธิขึ้นมาใหม่จากประวัติศาสตร์ของชุมชน ฐานทรัพยากร วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของตนเอง ท่ามกลางบริบทการเมือง และการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์

6.3 กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่น้อย ในกระแสการเปลี่ยนแปลง

(แผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกาป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดตาก และกาญจนบุรี, คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชน กาญจนบุรี, ทุ่งใหญ่นเรศวรเส้นทางมรดกโลก: หนังสือประกอบงาน “ทุ่งใหญ่...บนเส้นทางมรดกโลก, 27-29 มีนาคม 2535)

6.3.1 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งดินแดนทุ่งใหญ่ฯ

ก่อนจะมีชื่อทุ่งใหญ่นเรศวร ผืนป่าตลอดแนวตะวันตกตั้งแต่อุ้งผาง จ.ตาก เรื่อยลงมาถึงด่านเจดีย์สามองค์ จ.กาญจนบุรี ได้รับการขนานนามจากชาวกะเหรี่ยงว่า “ซ่งไปแตะ” อันหมายถึง “ดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์” ที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง มีประวัติศาสตร์การต่อสู้ของคนกะเหรี่ยงมายาวนาน อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์ ตลอดจนพันธุ์พืชอันหลากหลาย ชุมชนกะเหรี่ยงซึ่งมีวิถีการดำรงชีพที่สัมพันธ์กับป่า สังคมภูมิปัญญาทางด้านระบบนิเวศมาช้านาน ขณะเดียวกันชื่อยอดเขา ลำห้วย กว่าร้อยละ 90 ที่ราชการใช้เป็นชื่อทางการก็มาจากชื่อที่ตั้งโดยชุมชนกะเหรี่ยงเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ ห้วยของกาเลีย ห้วยโรคี แม่ น้ำรันติ ห้วยแม่กะสะ

ห้วยเซชาโว่ ห้วยทิมู ห้วยจะแก ห้วยยูยี่ เป็นต้น หรือชื่อยอดเขา เช่น ยอดเขาปลายห้วยยูยี่ ยอดเขาปลายห้วยละตะเบ็ง ยอดเขาของทั้ง ยอดเราไรไท เป็นต้น ชื่อสะท้อนถึงวัฒนธรรมความเก่าแก่ของชุมชนกะเหรี่ยงที่มีต่อระบบนิเวศ กลายเป็นจักรวาลวิทยาของตนเอง¹ ขณะเดียวกันยังหมายถึงการประกาศความมีตัวตนและสิทธิของชุมชนต่อเขตแดนดังกล่าว หรือเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการนิยามความหมายต่อพื้นที่ การที่รัฐไทยในอดีตยอมรับชื่อเหล่านี้เป็นชื่อเรียกทางการ ก็สะท้อนถึงการรองรับตัวตนและสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงเช่นกัน

ชุมชนกะเหรี่ยงได้อยู่อาศัยกระจุกกระจาย 13 หมู่บ้านในพื้นที่เวียงผา โดยแบ่งเป็นแถบทุ่งใหญ่ตะวันตก 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเกาะสะเต็ง บ้านสะเนพ่อง-จะคีพื่อ บ้านกองม่องทะ บ้านไล่โว่ บ้านทิลี่ป่า และบ้านจะแก ตำบลไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ขณะที่ฝั่งตะวันออกประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแม่จันทะ บ้านยูยี่ บ้านซ่งแป๊ะ บ้านตะละค่อง บ้านม่งก๊วะ และบ้านเกร็งบ่อ บ้านทิงาเก ในเขตตำบลแม่จัน อ.อุ้มผาง จ.ตาก ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็น 6 หมู่บ้านในฝั่งตะวันตก หรือ 7 หมู่บ้านในฝั่งตะวันออก ต่างก็เป็นชุมชนเดียวกัน ทั้งด้วยลักษณะภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ระบบสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ วิถีทำมาหากิน การใช้และการแลกเปลี่ยนทรัพยากรร่วมกัน การประกอบประเพณี พิธีกรรมร่วมกัน การมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน และที่สำคัญคือการนิยามของคนกะเหรี่ยงเองว่าเป็นชุมชนเดียวกัน

หมู่บ้านทั้งหมดนี้ตั้งบ้านอย่างถาวรอยู่ในที่ราบติดแม่น้ำ ทำไร่หมุนเวียน ซึ่งชาวกะเหรี่ยงจะเลือกทำไร่ในพื้นที่ป่าไผ่ ซึ่งทางนิเวศวิทยาจัดว่าเป็นป่าชั้นสอง หนึ่งในประเภทป่าผสมผลัดใบ ทั้งนี้ด้วยภูมิความรู้ของคนกะเหรี่ยงพบว่า ป่าไผ่จะให้ข้าวงามที่สุด และเหมาะสมกับประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อของชุมชน ที่ว่าการทำไร่ในพื้นที่ป่าดิบไม่ดี ดินไม่ใหญ่มากเกินไป ดินดีเกินไป ดินข้าวงามเกินไป แต่ได้เมล็ดน้อย ข้าวที่ได้ก็ “กินไม่อร่อย” เมื่อเทียบกับป่าไผ่ มองในแง่นิเวศวิทยา ปิ่นแก้ว (2535) ได้ชี้ว่า ดินในป่าไผ่มีความอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งระบบนิเวศของป่าไผ่จะฟื้นตัวเร็ว การทำไร่หมุนเวียน จึงเปรียบเสมือนการจำลองนิเวศของป่าไผ่นั้นเอง

จากการสำรวจเบื้องต้นของพรพนา (2539) ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบไร่หมุนเวียนของคนกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่ คือที่มาของความมั่นคงทางอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญยิ่งต่อชุมชนและผืนป่าเอง ในไร่หมุนเวียนของคนกะเหรี่ยงที่มีพันธุ์ข้าวไร่ไม่ต่ำกว่า 55 สายพันธุ์ และในระบบไร่หมุนเวียนดังกล่าวยังให้ผลผลิตทั้งพริก ยาสูบ มะเขือ พัก แดง ถั่ว อีก

¹ จักรวาลวิทยาหมายถึง แบบแผนวิธีคิด ความเชื่อ ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์และลำดับขั้นระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ การเข้าใจจักรวาลวิทยาของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ อาจจะทำให้เข้าใจการจัดตำแหน่งแห่งที่ระหว่างมนุษย์ในชุมชน มนุษย์กับธรรมชาติ และศูนย์กลางอำนาจของวัฒนธรรมนั้น

เป็นจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันก็มีการทำนาในบางพื้นที่ แต่เนื่องจากที่ราบมีน้อย อีกทั้งยังต้องอาศัยน้ำหล่อเลี้ยงอยู่เสมอ ทำให้คนกะเหรี่ยงที่นี้ทำนากันน้อย

6.3.2. วาทกรรมการพัฒนา อำนาจอธิปไตย กับชุมชนกะเหรี่ยงท่งใหญ่

“เมื่อก่อนตอนผมอยู่จะแกใหม่ ประมาณปี 2500 ราชการไม่ได้เข้ามาบ่อย ชาวบ้านดูแลกันเอง ปัญหาที่ยังไม่มี การพัฒนาไม่มี หน่วยราชการหน่วยแรกที่เข้ามาช่วงนั้นก็คือ อำเภอ เข้ามาทำบัตรประชาชน แต่ชาวบ้านตกร้างเยอะ เพราะชาวบ้านไม่สนใจ และมาติดป้ายชื่อเจ้าของบ้านแต่ละบ้าน” (ศิหรั่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะแก, 2543)

ศิหรั่งได้เห็นการเข้ามาของราชการตั้งแต่ต้นปี 2500 แต่ก่อนหน้านั้นทางการได้เริ่มดำเนินการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี 2480 โดยการคัดเลือกเอาผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากคนในหมู่บ้านโดยเฉพาะผู้ที่มีบุคลิก “นักเลง” ที่ชาวบ้านยอมรับในความกล้าหาญ เสียสละ และมีคุณธรรม

วิธีคิดต่อผู้นำที่มี “คุณธรรม” เป็นวิธีคิดหลักของคนกะเหรี่ยงภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ที่ฝ่ายอุปถัมภ์จะได้รับความคาดหวังว่าต้องทำหน้าที่ปกป้อง ดูแล ช่วยเหลือผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์อย่างเต็มที่ ขณะที่ผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ก็ต้องจงรักภักดี ช่วยเหลือผู้อุปถัมภ์เต็มที่เช่นกัน ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้ก่อขึ้นเป็นพันธะทางใจ เป็นตัวกำกับกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยเฉพาะต่อผู้นำที่มีสถานะเป็น “เจ้านาย” ที่ทำหน้าที่ด้านการปกครอง ดูแลทุกข์สุขของชุมชน แม้รัฐภายนอกจะยังตั้งผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่กับบทบาทของรัฐในปัจจุบันกำลังถูกตั้งคำถามจากชาวกะเหรี่ยงที่นี้ว่ายังอยู่ภายใต้แนวทางดังกล่าวหรือไม่

ลุงจาไม แห่งบ้านวาจุกุ ศิหรั่ง แห่งบ้านจะแก ตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่หลายท่าน ต่างพากันบอกเล่าให้กับคนภายนอกทุกคนที่ไปสัมภาษณ์ความเป็นอยู่ของชุมชน ถึงกรณีที่เคยมีนายอำเภอเข้ามาขัดแย้งการ “พัฒนา” ให้ชาวบ้านทั้งที่ขัดต่อประเพณีของชุมชน โดยระบุว่า “อำเภอเข้ามา ไม่เห็นชาวบ้านเลี้ยงเปิดเลี้ยงไก่ ก็มาบอกให้ชาวบ้านเลี้ยง ผู้ใหญ่บ้านก็แย้งว่าเลี้ยงไม่ได้เพราะผิวดี ผิดประเพณี ราชการจึงเอาปืนยิงขึ้นฟ้าหลายนัด แล้วบอกว่า ไล่ผีให้แล้ว ชาวบ้านกลัวก็ยอมเลี้ยง แต่เลี้ยงได้เพียง 2-3 ปีก็เลิก” (ศิหรั่ง, 2543)

การที่ชาวบ้านเล่าเรื่องดังกล่าวซ้ำแล้วซ้ำเล่ากับคนภายนอก ทั้งที่เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมากกว่า 20 ปี สะท้อนให้เห็นถึง ภาพลักษณ์ของรัฐที่แตกต่างจากอดีต จาก “เจ้านายผู้ทรงคุณธรรม” กลายเป็นผู้มีอำนาจจากภายนอก ดังที่ชาวบ้านหลายคนว่า “เมื่อก่อนเจ้านายไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ ไม่วางอำนาจ เป็นคนกะเหรี่ยง มีปัญหาอะไรก็คุยได้” (อั่งในปิ่นแก้ว, 2535 น.113)

บทบาทของราชการต่อการสร้าง “การพัฒนา” ให้แก่ชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นั่นก็คือภาคปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนา ที่ใช้วิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม “พัฒนาแล้ว” กับ “ด้อยพัฒนา” โดยยกตัวแบบสังคม เศรษฐกิจของเมือง หรือทุนนิยมเป็นเป้าหมาย ดังที่จินตนา สังวร (2531) นักศึกษาด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งได้สำรวจสภาพปัญหาของบ้านสะเนฟ่อง และชุมชนกะเหรี่ยงอื่น ๆ นอกพื้นที่ทุ่งใหญ่ โดยอาศัยฐานคิดต่อตัวแบบ “การพัฒนา” เป็นตัวกำหนด ได้สำรวจบ้านกะเหรี่ยงสะเนฟ่อง และอื่น ๆ ไว้ว่า

“ครัวเรือนส่วนใหญ่จะปล่อยให้ได้ทุนบ้านสกปรก ...สภาพภายในบ้านระเกะระกะ ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย...บ้านสะเนฟ่อง มีข้อห้ามเลื่องลือว่า โดยอ้างว่าเป็นการผิด “ผีโกเต็ง” ทำให้หน่วยงานรัฐประสบปัญหาการดำเนินงาน...สิ่งที่รัฐควรสนับสนุนคือ เทคนิคในการทำไร่เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เช่น ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ การใช้พันธุ์พืชของทางราชการ ผักอาชีพอ่าน ช่างตัดเสื้อ เสริมสวย ตัดผม ซ่อมเครื่องยนต์ จักรสาน และอื่น ๆ เพื่อเป็นรายได้เสริมในฤดูว่างจากการทำไร่ โดยจัดหาตลาดให้กับสินค้าประเภทนี้ด้วย ...ให้การศึกษาแก่ชุมชนกะเหรี่ยงในเรื่องความเชื่อที่ขัดขวางการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่และอาชีพ เช่น ความเชื่อว่ามีผีเมื่อมีการเลี้ยงสัตว์บางประเภทในหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบันสภาพแวดล้อมได้เปลี่ยนไปจากอดีตแล้ว” (จินตนา, 2531, น.84)

งานศึกษาของคุณจินตนา เป็นไปในทิศทางเดียวกับหน่วยราชการที่มุ่งจัดระเบียบชุมชนตามตัวแบบการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็น “ความรกรุงรัง ไม่เป็นระเบียบของบ้านช่อง” ต้องการพัฒนาอาชีพในยาม “ว่าง” เพื่อหารายได้ สร้างเศรษฐกิจพึ่งพาตลาดภายนอก ตลอดจนการให้การศึกษาเพื่อลบล้างวัฒนธรรมความเชื่อที่ขัดขวางการพัฒนา วิธีคิดเหล่านี้ล้วนเป็นการมองในเชิงคู่ตรงข้าม “พัฒนา” กับ “ด้อยพัฒนา” ที่หน่วยงานรัฐจำเป็นต้องดำเนินการสร้างการเปลี่ยนแปลง

จากการดำเนินการของรัฐ ได้สะท้อนตัวแบบของ “การพัฒนา” ในทัศนะของรัฐ² โดยเฉพาะต่อกลุ่มวัฒนธรรมที่ถูกขนานนามว่าเป็น “ชาวเขา” ได้แก่

² วาทกรรมตัวแบบ “การพัฒนา” ที่พึงประสงค์ของรัฐ เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในแต่ละช่วง และแต่ละกลุ่ม มิได้มีรูปแบบตายตัว โดยมีผลประโยชน์ของรัฐเป็นตัวกำหนด ในสถานการณ์ยุคเริ่มต้นการพัฒนาเพื่อความทันสมัยหรือ “ยุคผู้ใหญ่โต” ชาวนา ชาวไร่ถูกเรียกร้องให้ขยันขันแข็ง บุกเบิก หักร้างดงพง ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขาย ตามที่ราชการส่งเสริม ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกเรียกว่า “ชาวเขา” ก็ถูกเรียกร้องให้ปลูกฝิ่น ทำไร่ เพื่อหารายได้เข้ารัฐ แต่มาถึงยุคอุตสาหกรรมนำการส่งออก ชาวไร่ ชาวนา มีฐานะเป็น “คนจน” ถูกรัฐเรียกร้องให้หาอาชีพนอกภาคเกษตรเสริมในสถานการณ์การค้าเสรี ชาวไร่ ชาวนา ถูกเรียกร้องให้ “พึ่งตนเอง” ทำเศรษฐกิจพอเพียง และมีบทบาทในการ “อนุรักษ์ป่า อนุรักษ์วัฒนธรรม” ตามที่รัฐกำหนด

1) ความเป็น“ไทย” โดยการใช้ภาษาไทย ปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย มีสำนึกความเป็นไทยโดยมีสัญลักษณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ตลอดจนความเป็น “พลเมืองดี” ที่เชื่อฟังรัฐ กิจกรรมของรัฐเพื่อการสร้างสำนึก “ความเป็นชาติ” จึงเกิดขึ้นในหมู่บ้านกะเหรี่ยงอย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าปฏิบัติการเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของคนกะเหรี่ยงหรือไม่

2) ระบบเศรษฐกิจเงินตรา อันหมายรวมถึงเป้าหมายการผลิต ความรู้และวิธีการในการทำการเกษตรและอื่น ๆ การแลกเปลี่ยน ที่ถูกจัดวางให้ชุมชนต้องมีระบบเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพิงการค้าภายนอก โดยมีรายได้เป็นตัวชี้วัด ทำการเกษตรแผนใหม่ที่มีนกอพยพ ทั้งที่ชุมชนกะเหรี่ยง มีระบบเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ ที่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการทางเศรษฐกิจทั้งหมดอยู่บนฐานความอยู่รอดร่วมกันของชุมชนและระบบนิเวศ ระบบไร่หมุนเวียน ที่ปลูกเพื่อ “พอกิน” ร่วมกันของชุมชน

3) ระบบสิทธิทรัพยากร แบ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ซึ่งก็คือ กรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ป่าตามกฎหมายทั้งหมด และให้ประชาชนมี “กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล” ต่อที่ดิน แม้ในทุ่งใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินได้ แต่รัฐก็ยังเรียกเก็บภาษีบำรุงท้องที่ (ภบท.5) รายบุคคลกับชาวบ้าน และกดดันให้ชาวบ้านเลิกทำไร่หมุนเวียน โดยจะจัดสรรให้ชาวบ้านครอบครองเป็นเจ้าของที่ดิน ทำเกษตรถาวร แต่ชาวกะเหรี่ยงที่นี่ไม่มีโน้ตค้นเกี่ยวกับที่ดินที่ว่างเปล่า ภาษากะเหรี่ยงมีแต่ “เมละ”(ป่า) “เวีย” (ทุ่งหญ้า) “ชะหรือคัย” (ไร่ข้าว) หรือ “กององคู” (ดิน-ไม้ไผ่ที่ดิน) ซึ่งผืนดินเหล่านี้อยู่ในความดูแลของ “ซ่งชะริ” ผีซึ่งคุ้มครองผืนดิน ดังนั้นเองคนกะเหรี่ยงจึงปฏิเสธการเป็นเจ้าของที่ดิน ไม่ว่าจะเป็นในนามบุคคลหรือชุมชน

4) เป็นแรงงานผู้แข่งขันไม่มีเวลาว่าง รัฐเรียกร้องให้ชาวบ้าน “ขยัน” ต้องทุ่มเท เวลาแรงงานทั้งหมดเพื่อการผลิตทางเศรษฐกิจเงินตราและกิจกรรมของรัฐ “เวลา” ซึ่งเคยมีฐานะเป็นทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน เพื่อกิจกรรมทางสังคมทั้งด้านประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนการดูแลไร่นาของครอบครัว เครือญาติ ได้ถูกเรียกร้องให้ใช้เวลาเพื่อรัฐ จากโครงการพัฒนาต่าง ๆ และใช้เพื่อปัจเจกคือเร่งรัดทำมาหากินส่วนบุคคล

แม้ชุมชนกะเหรี่ยงจะอาศัยความห่างไกลของพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานรัฐเข้าถึงยาก อีกทั้งมีฐานวัฒนธรรม สถาบันทางสังคมที่สืบทอดมาต่อเนื่อง เช่น กลุ่มผู้อาวุโส ประเพณีพิธีกรรม ในการธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ แต่กระแสการพัฒนาก็เริ่มแทรกซึม ภายหลังพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ยุติบทบาทในการเคลื่อนไหวในพื้นที่ทุ่งใหญ่ช่วงปี 2514-2526 เมื่อรัฐมองว่าการเติบโตของพคท.เพราะเกิดจากปัญหาขาดการ “พัฒนา” หน่วยงานรัฐประเภทต่าง ๆ จากขยายเครือข่าย กลไกเข้าควบคุม ผลักดันการพัฒนาในทุก ๆ หมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านใหญ่อย่างจะแก ที่ถูกมองว่าเป็นฐานที่มั่นของการพัฒนา ในแง่ “การพัฒนา” คือเครื่องมือทางการเมืองเพื่อการครอบงำทางอุดมการณ์ของรัฐโดยตรง

ถ้อยคำของผู้ใหญ่เหี้ยเหมี้ย แห่งบ้านจะแก ได้กล่าวอย่างชัดเจน “ภายหลังปฏิวัติ ราช การเข้ามาเยาะ ทั้งทหาร ครู ดชด.เกษตร มีโครงการพัฒนาต่าง ๆ เข้ามามากมาย “ ทั้งที่หมู่บ้านจะแก เข้าไปในทุ่งใหญ่ลึก เกือบติดชายแดนพม่า หากในช่วงฤดูฝน การติดต่อสื่อสาร ระหว่างหมู่บ้านกับภายนอกจะถูกตัดขาด ขณะที่บ้านอื่น ๆ อย่างเช่น สะนพ่อง กองม่องทะยัง สามารถเข้าถึงได้ง่ายกว่า แต่กระนั้นจะแกก็ถูกรัฐจัดวางให้เป็นศูนย์กลางการ “พัฒนา” เพื่อควบคุม กำกับ และเปลี่ยนแปลงชุมชนที่รัฐมองว่าเป็น “อื่น” จากรัฐในทางการเมืองมากที่สุด

ปฏิบัติการแรกของการชิงพื้นที่ดิน ก็คือ การส่งหน่วยทหารเข้ามาในปี 2527 มาทำการ จัดผังการตั้งบ้านเรือนเสียใหม่ให้เป็น “ระเบียบ” ทำระบบชลประทานน้ำน้ำเข้านา สร้างถึงเก็บ น้ำขนาดใหญ่เพื่อเป็นน้ำประปา ก่อสร้างสถานีอนามัย ศาลาประชาคม และโรงเรียน ต่อมาทาง อำเภอหลังจากห่างหายไปนานในช่วงพท.ยึดพื้นที่ก็ได้กลับมาผลักดันตัวแบบการพัฒนา เช่น การเก็บภาษีที่ดินในปี 2529 การทำน้ำประปาโดยต่อจากลำห้วย

นับตั้งแต่นั้นมา “การพัฒนา” ก็ไหลพรั่งพรูเข้าสู่ทุกหมู่บ้านในตำบลไล่ไว้ โดยรัฐใช้กลไก ควบคุม ผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่รัฐแต่งตั้งขึ้น มีการประชุมตำบลทุก ๆ เดือน ผลักดันให้ตำบล ทำแผนพัฒนาตำบลตามโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่รัฐจะผลักดันลงมา อีกทั้งยังมีโครงการ งบ ประมาณ กองทุนต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น กองทุนมิยาซาวา (2542) ที่ให้ตำบลละ 1.2 แสนบาท ให้หมู่บ้านละ 1 แสนบาท โครงการไร่นาสวนผสมของหน่วยงานทหาร (2542) ที่มาให้ชาวบ้าน ขุดปลีเลี้ยงปลา ทำนาปรัง เลี้ยงไก่ ลอกคลอง ทำฝาย โดยมีวิธีคิดที่ “เพื่อให้ชาวบ้านมีอาหาร พอกิน จะได้ไม่ไปบุกรุกป่า” (สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าหน่วยจะแก, 2543)

แต่ก็ใช้ว่า ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านจะแก และหมู่บ้านอื่น ๆ จะยอมรับ “การพัฒนา” โดย คุชฎี ขณะที่รัฐมองกะเหรี่ยง ในฐานะ “เป็นอื่น” หรือแปลกแยกกับชุมชนหมู่บ้านยุคพัฒนาที่รัฐ ต้องการเห็น รัฐจึงใช้กลไกราชการ ผู้นำทางการที่รัฐควบคุมกำกับได้ แต่ “การพัฒนา” ก็ได้ถูก ทำลาย หรือถูกทำให้ “เป็นอื่น” เช่นกัน คนกะเหรี่ยงมิได้ผนวกการพัฒนาเข้ามาในวิถีชีวิตของ ตน โดยมองว่า “การพัฒนา” เป็นกิจกรรมทางวัตถุที่รัฐบอกให้ทำเพื่อประโยชน์ของรัฐ แต่ไม่คิด ว่าก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างไร เพราะเมื่อชาวบ้านคิดถึง “การพัฒนา” มักจะมองว่าเป็น การฟื้นฟู ยุกระดับศีลธรรมมากกว่า โดยเฉพาะกับกลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มแม่บ้าน พระสงฆ์ ที่เป็น สถาบันทางสังคมสำคัญต่อการผลิต สืบทอด พื้นฟูประเพณีของคนกะเหรี่ยง ได้มีบทบาทต่อสู้ กับกระแสการพัฒนา

ผู้ช่วยศิหุล่ง แห่งจะแก กับลุงบะสม แห่งแม่จัน ได้สนทนากับเราถึงความคิดของชาว บ้านต่อความหมายของการพัฒนาว่า

“การพัฒนา คือ งานของทางการ เข้ามาก่อสร้าง ทำโครงการ หรือมาสั่งให้ชาวบ้านทำ ตามที่ทางการบอก...”

“การส่งเสริมเลี้ยงไก่ผิดประเพณี ที่ตั้งบ้านเรือนบางที่มีผิด เลี้ยงไก่ไม่ได้ จะผิดผี ทำให้เจ็บป่วย ได้ข้าวน้อยลง อย่างบ้านชาลว่ะ ผู้ใหญ่ผู้เฒ่าบอกว่าต้องเลี้ยงไก่ ก็มีคนเลี้ยง 1-2 ปี ไร่นาซบถลด แต่พอเลิกเลี้ยง ข้าวก็เยอะเหมือนเดิม” (กีหล่ง บ้านจะแก)

“พวกเราไม่เห็นด้วยกับโครงการพัฒนา เพราะไม่เกี่ยวข้องกับประเพณี และที่สำคัญ ผู้หญิงพูดอะไรไม่ได้ ไม่มีสิทธิ บางเรื่องบางสิ่งก็ไม่ให้ผู้หญิงพูด เราไม่มีสิทธิพูดหรือ อย่างโครงการบ่อปลาริมทาง ทำไม่ได้ ก็ไม่เชื่อ ทำแล้วไม่ได้ผลจริง ๆ ชาวบ้านได้เคยชี้แจงในที่ประชุมกับทางราชการ ทหารไม่ฟัง อ้างว่าเหมาะสม เป็นโครงการมาจากกษัตริย์ (ทฤษฎีใหม่-ผู้เขียน)” (กลุ่มผู้หญิงบ้านจะแก)

ถ้อยคำที่กีหล่งเล่าว่า เมื่อเลิกเลี้ยงไก่ หวนกลับไปยึดถึงประเพณีเดิม ทำให้ข้าวเยอะเหมือนเดิม แม้ไม่อาจสรุปได้ว่าเป็นเรื่องจริงแท้หรือไม่ แต่ก็น่าจะสะท้อนถึงความคิดของผู้เฒ่า ที่พยายามตอกย้ำ ผลิตซ้ำคุณค่า ความเชื่อ ประเพณี ในสถานการณ์ที่ถูกแทรกแซงจากรัฐ โดยโยงให้เห็นรูปธรรมผ่านการลดลงและเพิ่มขึ้นของข้าว หรือในกรณีกลุ่มแม่บ้านจะแกก็ได้ชี้ให้เห็นถึงการต่อสู้ทางสัญลักษณ์อำนาจ โดยราชการอ้างสถาบันกษัตริย์เพื่อควบคุม ปิดกั้นชาวบ้าน แต่ชาวบ้านก็อาศัยความชอบธรรมทางประเพณี และสิทธิของประชาชนขึ้นมาต่อสู้เพื่อไม่ให้ถูกราชการครอบงำ

การพัฒนาจากรัฐ ได้ทำให้กลุ่มชุมชนจะแก ได้แก่ บ้านจะแก วาจุคุ เกโนอะ หินดั่ง ที่เคยเป็นชุมชนเดียวกันอย่างใกล้ชิด ต้องแยกตัวออกจากกัน บ้านจะแก เป็นบ้านที่ใหญ่ที่สุดมี 53 หลังคาเรือน ประชากร 288 คน (มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า, 2537) เป็นที่ตั้งของโครงการพัฒนาทั้งตชด. โรงเรียน สาธารณสุข และอื่น ๆ มีแปลงสาธิตการเกษตร สหกรณ์ร้านค้า กลไกรัฐเข้าควบคุมจัดตั้งพื้นที่ดังกล่าวโดยตรง หมู่บ้านจะแกได้ปรับตัวเข้าร่วมกับกิจกรรมการพัฒนาของรัฐในบางระดับ ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และกินเนื้อสัตว์ได้ ทั้งที่ในอดีตถือว่าผิดประเพณี ขณะบ้านวาจุคุ มีที่อยู่ถาวรออกไป จำนวน 22 ครัวเรือน ประชากร 136 คนปฏิเสธการเลี้ยงสัตว์ แต่ก็เริ่มปรับตัวยอมรับการกินสัตว์เลี้ยง แต่บ้านเกโนอะ ที่มีจำนวนเพียง 13 หลังคาเรือน ประชากร 80 คน ยังยึดถือประเพณีเดิมโดยปฏิเสธการเลี้ยงสัตว์ และการกินสัตว์ทั้งหมดโดยถือศีลกินเจ

ผลจากระดับการพัฒนา และทำที่ต่อการ “พัฒนา” ที่แตกต่างกัน ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในชุมชน ยายหม่องววย ซึ่งสืบทอดเป็น “เซอ์” ซึ่งเป็นผู้ทำพิธีกรรมไหว้ผีต้นไม้ประจำหมู่บ้าน (ครอบครัวจะแก วาจุคุ และเกโนอะ) ได้เล่าให้ฟังว่า คนที่จะเป็น “เซอ์” ได้ต้องถือ “อองเขย” หรือบูชาผีด้วยอัน แต่ปัจจุบันคนที่ถือ “อองเขย” มีน้อย แม้แต่ที่เกโนอะก็เหลือเพียง 2 ครอบครัว จนอาจมีปัญหาว่าจะมี “เซอ์” ในอนาคตหรือไม่ และผลจากการพัฒนายังทำให้ต้องปรับเปลี่ยนบูชาผีต้นไม้ โดยจัดให้ไหว้ผีแยกประเภทตามผู้ถือต่างกัน กลุ่มดั้งเดิมไหว้ผีด้วยอัน ก็จะแยกเครื่องบวงสรวงต่างหากจากกลุ่มที่ไหว้ผีด้วยดอกไม้ และกลุ่มคนที่เลี้ยงไก่ การเปลี่ยน

แปลงดังกล่าวอาจนำไปสู่การแตกตัวของชุมชนได้ หากทั้ง 3 กลุ่มบ้านขาดพิธีกรรมสร้างความ
เป็นชุมชนร่วมกัน

6.3.3 วาทกรรมการณ์รักษาศักดิ์ศรีป่ากับการสถาปนาอำนาจรัฐต่อทุ่งใหญ่และชุมชนกะเหรี่ยง

ทุ่งใหญ่ กับจุดเริ่มต้น ดินแดนสิงห์สาราสัตว์ และการปฏิเสศสิทธิชุมชน กะเหรี่ยง

ในช่วงที่รัฐเริ่มประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งแรกในปี 2508 ที่เขาหลักพระ จ.
กาญจนบุรี ตามอำนาจในพรบ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2503 ในช่วงเดียวกันนั้นเอง ที่ป่าไม้
เขตบ้านโป่ง ได้ทำเรื่องร้องเรียนมายังกรมป่าไม้ให้ประกาศให้พื้นที่ทุ่งใหญ่เป็นเขตรักษาพันธุ์
สัตว์ป่าโดยด่วน เพราะมีคนภายนอกมาล่าสัตว์กันมาก ปี 2510 กรมป่าไม้จึงได้ส่งเจ้าหน้าที่
พร้อมผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศไปร่วมสำรวจความเหมาะสม ถัดจากนั้นมาถึง 5 ปี ในปี
2515 กรมป่าไม้ได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปสำรวจ และกำหนดขอบเขตแนวพื้นที่ แต่ในปีรุ่งขึ้นก่อนเหตุ
การณ์ 14 ตุลาคม 2516 เพียงเล็กน้อยเกิดเหตุการณ์เสลิกอปเตอร์ตกที่นครปฐม ซึ่งมีคณะนาย
ตำรวจ นายทหารชั้นผู้ใหญ่ และพลเรือน พร้อมอาวุธยุทโธปกรณ์ได้เข้าไปล่าสัตว์ป่าในพื้นที่ทุ่ง
ใหญ่อย่างออกอจ ทำให้ขบวนการนิสิตนักศึกษาในช่วงนั้นที่กำลังต่อต้านเผด็จการทหาร ได้
หยิบเอาเรื่องดังกล่าวมากดดันรัฐบาลทหารที่กำลังอยู่ในสถานะอ่อนแอทางการเมือง

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ทุ่งใหญ่ ดินแดนอัน “ศักดิ์สิทธิ์” ของชาวกะเหรี่ยง ได้เป็นรู้จัก
ต่อสาธารณชนทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นครั้งแรก ในฐานะดินแดนแห่ง “สิงห์สาราสัตว์”
และต้องการการปกป้องคุ้มครองโดยด่วนจากนักล่าบรรดาศักดิ์ทั้งหลาย กระแสดังกล่าวมีส่วน
เร่งเร้าให้กรมป่าไม้หลังจากที่สำรวจพื้นที่มานาน ได้ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าขึ้นในปี
2517 เส้นขอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ถูกลากขึ้นครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอสองขะบุรี
จ.กาญจนบุรี และอำเภอดงหลวงจังหวัดตาก กินเนื้อที่ 2,000,000 ไร่ ประชิดชายแดนพม่า ครอบ
คลุมชุมชนกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่ 13 หมู่บ้าน ทั้ง ๆ ที่มีการสำรวจพื้นที่หลายรอบ แต่ได้อ้อมผ่าน
พื้นที่เหมืองแร่ฟลูอิ ของเอกชนที่ได้รับสัมปทานจากกรมทรัพยากรธรณี และได้เข้าพื้นที่จาก
กรมป่าไม้ก่อนหน้านี้

พรบ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2503 ที่ออกมาโดยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ได้ให้อำนาจ
แก่กรมป่าไม้ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ในทุกพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ จากการสำรวจก่อน
ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ กรมป่าไม้ทราบชัดเจนว่ามีชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ทุ่ง
ใหญ่ แต่กรมป่าไม้ก็เลือกที่จะประกาศเขตป่าทับชุมชนกะเหรี่ยงโดยไม่กันพื้นที่ชุมชนออกไป
เพราะ

“เนื่องจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้บางส่วนเป็นที่อยู่ของชนเผ่าต่าง ๆ มาก่อน โดย
เฉพาะชนเผ่ากะเหรี่ยงและม้ง ซึ่งแต่เดิมมิได้ถือว่าเป็นประชาชนชาวไทย ดังนั้นในการ

ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้จึงมิได้กั้นพื้นที่ออก และมีได้จัดการโยกย้ายออกแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้จึงเป็นปัญหาหนักที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน" (คณะวนศาสตร์, เล่ม 2, 2532)

การที่กรมป่าไม้และคณะวนศาสตร์รับทราบการดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยง แต่ปฏิเสธสิทธิที่จะดำรงอยู่ต่อไป ด้วยการใช้ประเด็นเรื่อง "ชาติ" เป็นเครื่องมือการกีดกันชุมชนกะเหรี่ยงทั้งต่อฐานทรัพยากร และสิทธิในการดำรงวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งที่กรมป่าไม้และนักวิชาการป่าไม้ก็ทราบเช่นกันว่าสัญชาติ ที่จะบ่งบอกสถานะพลเมืองไทยในทางกฎหมายก็มีได้วัดกันที่ "เชื้อชาติ" หรือ "บัตรประชาชน" อีกทั้งตามกฎหมายก็ยังให้อำนาจกรมป่าไม้ที่จะกั้นชุมชนกะเหรี่ยงออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ แต่ภายใต้วาทกรรม "ชาวเขา" และอคติทางชาติพันธุ์อย่างรุนแรง กรมป่าไม้จึงใช้ความรุนแรง เสียยิ่งกว่าความรุนแรงทางตรง

ในการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ ก็ได้พ่วงคำต่อท้ายว่า "นเรศวร" เข้ามาด้วย เนื่องจากเรื่องราวของพระนเรศวรมหาราช ได้ถูกรัฐหยิบยกให้เป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สุดของการสร้างประวัติศาสตร์ชาติไทยในการต่อสู้ปกป้องเอกราชจากพม่า และดินแดนทุ่งใหญ่นองก็เคยเป็นสมรภูมิสงครามแต่กาลก่อน "เวียงผาตู้" ของกะเหรี่ยง ที่ครอบคลุมสายน้ำ ลำห้วย ยอดเขา ในภาษากะเหรี่ยงทั้งหมด ก็ถูกรัฐสร้างนิยามให้เป็นพื้นที่แห่งสังหารสัตว์ และอยู่ภายใต้สัญลักษณ์อำนาจของรัฐไทย อัตลักษณ์ของกะเหรี่ยงต่อพื้นที่ทุ่งใหญ่นองก็ถูกบดบังเสียสิ้น

การปฏิเสธสิทธิการดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยงโดยการประกาศเขตป่าทับ และจากเหตุผลดังกล่าวที่คณะวนศาสตร์ชี้แจงก็สะท้อนได้ว่า ปัญหาการละเมิดสิทธิของชุมชนกะเหรี่ยงมิใช่มาจากกฎหมายป่าไม้เพียงประการเดียว ที่เป็นฐานของปัญหา แต่มาจากกลไกราชการ และสถาบันวิชาการที่ใช้อำนาจในทางตรงตามกฎหมาย และอำนาจของการผลิตความรู้ที่นิยามป่าทุ่งใหญ่ เป็นเพียงแดนสังหารสัตว์ แต่ไม่ยอมรับว่าเป็นแดนของคนกะเหรี่ยงด้วย

เชื่อนน้ำโจน หลัหมดแห่งวาทกรรมป่าและสัตว์ป่า กับพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร

เชื่อนศรีนครินทร์ ที่กั้นแม่น้ำแควใหญ่ในปี 2523 ได้ทำลายพื้นที่ป่าถึง 261,750 ไร่ เช่นเดียวกับเชื่อนเขาแหลมซึ่งกั้นแม่น้ำแควน้อย ในปี 2522ทำลายป่าไป 200,000 ไร่ อพยพชาวบ้าน 1,949 ครอบครัวใน 16 หมู่บ้าน ทั้งสองเชื่อนนี้อยู่ในแผนการพัฒนาลุ่มน้ำแควใหญ่ ของ กฟผ. ที่ดำเนินการจนสำเร็จ แต่ภายใต้แผนดังกล่าวยังมีโครงการเชื่อนน้ำโจน ที่ได้เริ่มต้นศึกษาในปี 2522เชื่อนดังกล่าวจะสร้างในพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวร ครอบคลุมพื้นที่หุบแม่จัน อ.อุ้มผาง จ.ตาก

เมื่อวาทกรรม "การอนุรักษ์สัตว์ป่า" ได้เข้ามาสวมทับพื้นที่ทุ่งใหญ่ บทสรุปของเชื่อนน้ำโจนจึงแตกต่างจากเชื่อนเขาแหลมและศรีสวัสดิ์อย่างสิ้นเชิง ถือได้ว่าการต่อสู้คัดค้านเชื่อนน้ำโจนเป็นที่มาของกระบวนการเติบโตด้านของภาคประชาสังคมในการต่อสู้พิทักษ์ป่าและสัตว์ป่า ฝ่ายต่อต้านอันประกอบด้วยองค์กรสิ่งแวดล้อม นักวิชาการสัตว์ป่าและนิเวศวิทยา นิสิตนัก

ศึกษา ประชาชนท้องถิ่นในจังหวัดกาญจนบุรี ได้ร่วมสร้างวาทกรรมกรรมนิเวศวิทยาและสัตว์ป่า เพื่อต่อต้านเขื่อน เช่น “ผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในประเทศไทย” “อวนสานอุทยานโลก” “ทุ่งใหญ่นเรศวร จะเอาเขื่อนหรือเอาป่า” “แหล่งรวบรวมพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ป่าที่หายากและกำลังสูญพันธุ์” และอื่น ๆ แม้แต่หน่วยราชการอย่างกรมป่าไม้ นักวิชาการป่าไม้ก็ร่วมผลิตวาทกรรมสิ่งแวดล้อมเพื่อต่อสู้กับเขื่อนน้ำโจนด้วย แผนที่ทุ่งใหญ่นเรศวรก็ได้บรรจุสัญลักษณ์ของสัตว์ป่านานาชนิดลงไป ช้อนกับพื้นที่ห้วย เขา ผืนป่า และธรณีวิทยา ซึ่งกล่าวได้ว่า วาทกรรมความหลากหลายทางชีวภาพพรุ่งพรูออกมามากที่สุดภายหลังเหตุการณ์เฮลิคอปเตอร์ตกมาก่อนหน้านี้

เหตุผลในการคัดค้านเขื่อนน้ำโจน ของภาคประชาชนในขณะนั้นคือ 1) กระแสไฟฟ้ากับความไม่คุ้มค่าต่อสภาพแวดล้อมที่เสียไป 2) การทำลายทุ่งใหญ่นเรศวร พื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ที่สุดในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งคณะรัฐมนตรีและองค์การยูเนสโกกำลังประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางธรรมชาติของโลก 3) ข้อมูลทางวิชาการไม่เพียงพอ 4) น่าจะมีทางออกอื่นในการผลิตไฟฟ้า 5) น่าจะมีการรับฟังความเห็นของประชาชนในพื้นที่ (กิตติพร, 2538)

ขบวนการสิ่งแวดล้อมค้านเขื่อนน้ำโจนประสบชัยชนะ สามารถยุติโครงการเขื่อนน้ำโจนได้ในปี 2531 ผลพวงของการต่อสู้ดังกล่าว ก็ได้เป็นการตอกหลักหมุดของความเป็นพื้นที่ป่าและสัตว์ป่าของพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรในจินตภาพของรัฐและสังคม แต่การที่ขบวนการสิ่งแวดล้อมมุ่งใช้ฐานความรู้ด้านนิเวศวิทยาตะวันตกมาต่อต้านเดียว ซึ่งตัวความรู้นั้นก็มีความปิดกั้นความรู้นิเวศวิทยาพื้นบ้าน หรือตัวตนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่เอง ไม่ว่าจะเป็นการปฏิเสธบทบาทเชิงนิเวศของไร่มุญเวียน และประเพณีการดูแลป่าของชุมชน ทำให้ภาพลักษณ์ของทุ่งใหญ่ในสายตาสาธารณะถูกลดทอนเป็นเพียงดินแดนแห่งสิ่งลึกลับสัตว์ ปลอดภัยมนุษย์ อัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรสูญหายไป แม้คนกะเหรี่ยงจะมีส่วนร่วมต่อสู้คัดค้านเขื่อนน้ำโจนด้วยก็ตาม

วาทกรรมอนุรักษ์เชิงเดี่ยว ที่ไม่มีพื้นที่แก่ชุมชนกะเหรี่ยงมากนัก กลับยังเป็นการเสริมอำนาจของกรมป่าไม้ในการควบคุม ปิดล้อม ชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่ทุ่งใหญ่มากขึ้น ดังข้อเสนอของคณะวนศาสตร์ และกรมป่าไม้ ในเอกสาร “ผลกระทบจากการก่อสร้าง ตามโครงการเขื่อนน้ำโจน ในเรื่องป่าไม้และสัตว์ป่า” ไว้ว่า

“ป่าในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงสภาพธรรมชาติดั้งเดิมเอาไว้ ยกเว้นในบริเวณที่มีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงอาศัยอยู่ ซึ่งจะมีการถางป่าเพื่อทำไร่ ซึ่งเมื่อคิดพื้นที่ป่าที่ถูกชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงทำลายไปนั้นน้อยมาก คือมีการทำลายเพียง 10% ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งหนทางแก้ไขนั้นก็กระทำได้ไม่ยาก คือ แก้ไขโดยการอพยพชาวเขาที่อยู่ในพื้นที่ออกไป โดยให้ทางราชการจัดพื้นที่ส่วนหนึ่งให้กับชาวเขาที่อพยพออกไปได้อาศัยอยู่ พร้อมกับส่งเสริมให้มีวิชาชีพเพื่อเลี้ยงตัวเองต่อไป” (คณะวนศาสตร์, 2532)

ชัยชนะของขบวนการคัดค้านเขื่อนน้ำโจนในช่วงเกือบ 10 ปี ไม่เป็นเพียงชัยชนะของวาทกรรมนิเวศวิทยาตะวันตกเหนือพื้นที่ทุ่งใหญ่นั่น แต่มันได้เป็นพลิกผันสำคัญต่อวิถีคิดการจัดการทรัพยากรของรัฐและขบวนการเคลื่อนไหวของสังคม ซึ่งภายหลังแตกตัวออกเป็นกลุ่มสิ่งแวดล้อมแบบเทคโนโลยีนิยม ดังเช่น กรมป่าไม้ และองค์กรอนุรักษ์หลายองค์กร กับกลุ่มนิเวศการเมืองและวัฒนธรรม ที่ชูสิทธิชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างพื้นที่สังคมให้แก่กะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ แต่เมื่อวาทกรรมการอนุรักษ์เข้าปกคลุมพื้นที่ทุ่งใหญ่ โดยไม่ได้ยอมรับสิทธิการดำรงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยง ทำให้รัฐหยิบฉวยวาทกรรมดังกล่าวในการปฏิเสธสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงในช่วงต่อมา

6.3.4 ระบบการผลิต “ความรู้” และ “ความจริง” เกี่ยวกับป่าทุ่งใหญ่

ในสถานการณ์ที่กรมป่าไม้หมดความชอบธรรมในการทำไม้ กรมป่าไม้ก็ได้อาศัยกระแสสิ่งแวดล้อมตะวันตกมาเสริมสร้างอำนาจของตนในการควบคุมจัดการพื้นที่ เมื่อประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการป้องกันมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ในปี 2530 อนุสัญญาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการผลักดันขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ในปี 2515 โดยมีเป้าหมายเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและมรดกทางธรรมชาติที่มีความโดดเด่น ทรงคุณค่าต่อโลก กรมป่าไม้จึงได้เสนอให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและห้วยขาแข้ง เป็นหนึ่งในมรดกทางธรรมชาติของโลก จนเมื่อเดือนธันวาคม 2534 จึงได้รับการประกาศ ในช่วงของการเสนอ เตรียมการ และการประกาศ กระบวนการจัดกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรก็เริ่มดำเนินการ

คณะผู้สำรวจจากวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อันสถาบันที่ผลิตบุคลากรให้กรมป่าไม้ และมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายการจัดการป่า ได้ลงไปสำรวจทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ตั้งแต่ 2530 เพื่อเตรียมวางแผนด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนสัตว์ป่าโลก สหรัฐอเมริกา ในการจัดทำแผนแม่บทการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ แล้วเสร็จในปี 2532 แผนฯ ได้กล่าวถึงที่มาของการจัดทำแผนแม่บทที่ต้องการสร้าง ระบบ ระเบียบ กรอบความรู้เพื่อควบคุม บังคับ การปฏิบัติในทุ่งใหญ่ออย่างเข้มงวด

องค์ประกอบใหญ่ของแผนแม่บทฯ เป็นการจำแนกประเภทของสังคมพืช สัตว์ป่า รวมทั้งทรัพยากรสินแร่ แหล่งโบราณคดี แต่เมื่อแผนฯกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างนิเวศกับชาวกะเหรี่ยงและม้งในพื้นที่ กระบวนการสร้าง “ความจริง” อันคลุมเครือก็เกิดขึ้น ดังเช่น

“แหล่งที่มาของไฟป่า ส่วนใหญ่เกิดจากมนุษย์ โดยเฉพาะชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงและม้งเผาป่าเพื่อให้เกิดที่โล่งและหญ้าระบัด พวกคนงานเหมืองแร่ทั้งกันบูหรี่ พวกลักลอบล่าสัตว์... ผลกระทบยังมิได้ประเมินอย่างจริงจัง แต่ผลวิจัยของ Stoot (1986) ชี้ว่า สำหรับป่าเต็งรังที่รก

ทึบ ไฟที่ผิวดินไม่ต่ำกว่า 600 เซลเซียส ความร้อนขนาดนี้สามารถฆ่าสัตว์ป่าทุกชนิด....อย่างไรก็ดี ไฟป่าก็มีคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์เช่นกัน เช่น ก่อให้เกิดเหี่ยวระบัดแก่สัตว์ทึบ ช่วยให้สังคมพืชหลายสังคมดำรงอยู่ได้” (คณะวนศาสตร์, 2532, น.36)

“บริเวณไร่ร้างและพื้นที่เพาะปลูก เป็นบริเวณที่ชาวเขาเผ่าม้ง และกะเหรี่ยงเผ่าทางตัดไม้ทำลายป่าดั้งเดิมและเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่เพาะปลูก ปกติชาวเขามักจะทิ้งบริเวณไร่ที่ใช้มานานเป็นไร่ร้าง บางแห่งกำลังกลายสภาพเป็นป่ารุ่นสอง มีแนวโน้มนิคมขยายตัว พื้นที่เหล่านี้รองรับการอยู่อาศัยของสัตว์ป่าขนาดใหญ่และสัตว์ดั้งเดิมได้น้อย”(คณะวนศาสตร์, 123)

“แม้พื้นที่ทุ่งใหญ่ฯ บางส่วนมีหมู่บ้านเผ่ากะเหรี่ยงและม้งตั้งอยู่ มีการบุกเบิกพื้นที่ทำกินและเลี้ยงสัตว์ แต่ข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศและผลจากการสำรวจภาคพื้นดินพบว่า ยังคงมีสภาพป่าตามธรรมชาติดีมากกว่ำร้อยละ 90 พื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกและเปลี่ยนแปลงมีประมาณร้อยละ 4.8 สภาพป่าพรหมจรรย์มีอยู่เกินร้อยละ 95 เมื่อเทียบกับสภาพใช้ประโยชน์ในปัจจุบันนับว่าเปลี่ยนแปลงต่ำมาก พื้นที่เกษตรส่วนหนึ่งเป็นนาของชาวกะเหรี่ยงก่อนตั้งเขตฯ พื้นที่ไร่ร้างที่ถูกทิ้งกลับมาเป็นป่าไผ่ ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมและไร่ร้าง มีอัตราการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก”(น.168)

“แนวโน้มนการเปลี่ยนแปลงที่ดินในอนาคต พื้นที่ป่าจะถูกเปลี่ยนไปใช้ทางเกษตร อัตราทำลายปัจจุบันมีประมาณร้อยละ 0.5 ต่อปี รอบนอกพื้นที่ 2.45 ต่อปี หากปล่อยสภาพเช่นนี้จะเหลือป่าอยู่ร้อยละ 89 ในปี 2540” (น.169)

แม้นักวนศาสตร์จะพยายามใช้ความรู้ในเวศวิทยา มาสร้าง “ความจริง” ด้วยการอ้างแบบแผนอันถูกต้อง เป็นธรรมชาติ หรือเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางชีวภาพ เพื่อที่จะสามารถอ้างความชอบธรรมในการลงโทษ (โดยการอพยพ) ผักผ่อน จัดแปลงนิสัยของผู้ที่ถูกหาว่าเบี่ยงเบน (โดยการกดดันให้เกษตรถาวรและอื่นๆ) ก็ตามที่ แต่การอ้าง “ความจริง” ดังกล่าวกลับเต็มไปด้วยความคลุมเครือ ลักลั่น ขัดแย้งกันเอง

การกล่าวถึงปัญหาไฟป่า ก็มีความลักลั่น โดยอ้างอิงนักวิชาการต่างประเทศ ซึ่งก็กล่าวเพียงหลักการความร้อนของไฟ แต่ยังไม่สามารถจะโยงไปได้ว่าไฟป่าเข้ากับบริบททางนิเวศและความสัมพันธ์กับชุมชนกะเหรี่ยงที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงได้ แต่กลับสร้างข้อสรุปในเชิงเหมารวมอย่างตื้นตื้นระหนก ว่ามีต้นเหตุจากชาวกะเหรี่ยงและม้ง ซึ่งส่งผล “ฆ่าสัตว์ได้ทุกชนิด” โดยประเด็นนี้เอง อัจฉรา รักยุติธรรม (2543) ได้วิเคราะห์ปัญหาไฟป่าจากแง่มุมนิเวศการเมืองไว้ว่าหลักนิเวศวิทยาอธิบายถึงความจำเป็นของไฟป่าต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศบางชนิด แต่ความรู้สึกของรัฐที่มองไฟป่าเป็นเหตุหายนะ มีที่มาจากความกลัวที่ไฟป่าจะทำลายเนื้อไม้ สวนป่า ของอุตสาหกรรมทำไม้ในอดีต เมื่อรัฐเร่งควบคุมทรัพยากรป่า และพยายามกีดกันชนพื้นเมืองออกจากป่า ไฟป่าก็เลยกลายเป็นประเด็นทางการเมืองของการใช้อำนาจกีดกันชุมชนออก

ไป ทั้งที่ในเชิงนิเวศวิทยาก็ทราบกันดีว่า ไฟป่าจะมีคุณหรือโทษขึ้นอยู่กับลักษณะความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ ซึ่งความรู้ดังกล่าวแท้ที่จริงก็มีความสอดคล้องกับภูมิรัฐของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ว่า “ธรรมชาติ สัตว์ป่าจะรู้ว่าไฟช่วงไหน ควรจะหาพื้นที่ไหน ช่วงไหน แต่พอกันไฟไว้นานๆ นก และสัตว์อื่น ๆ ก็จะประมาทคิดว่าไม่มีไฟแล้ว มีความปลอดภัย เข้ามาอยู่อาศัยโดยไม่ระมัดระวัง พอเกิดไฟไหม้ที่ สัตว์ป่าจะตาย”

ในการการแผ้วถางพื้นที่ทำการเกษตรก็เช่นกัน แผนแม่บทฯ ได้กล่าวโทษโดยรวมทั้ง มังและกะเหรี่ยง โดยให้น้ำหนักที่มั่งว่าเป็นต้นเหตุ แต่กลับไม่พบว่า มีการศึกษาทำความเข้าใจถึงความแตกต่างหลากหลายของระบบแบบแผนการใช้ที่ดิน ระหว่างไร่นาของมั่งกับไร่หมุนเวียนของกะเหรี่ยง โดยเฉพาะต่อไร่หมุนเวียน ไม่มีการอธิบายระบบการใช้ที่ดิน การหมุนเวียน การฟื้นฟูทางนิเวศ กระบวนการผลิตความหลากหลายทางชีวภาพของไร่ ตลอดจนความสัมพันธ์กับสัตว์ป่าที่อาศัยอาหารในไร่โดยสิ้นเชิง ทั้ง ๆ ที่มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสำคัญทางนิเวศวิทยาของไร่หมุนเวียนในประเทศไทยและต่างประเทศทั่วโลก จากนักนิเวศวิทยาและนักวิชาการเกษตร และนักมานุษยวิทยา รวมแล้วไม่ต่ำกว่า 1,394 ชิ้น (Everson, 1994) วิธีเลือกศึกษา ใช้ข้อมูล ความรู้บางประเภท แต่ละเลยที่จะศึกษา ข้อมูล ความรู้บางประเภท ก็เป็นวิธีการใช้อำนาจอันรุนแรงประการหนึ่งของงานศึกษาแนวนี้เช่นกัน

ด้วยข้อจำกัดทางเครื่องมือทางนิเวศวิทยาที่ผู้ศึกษาเลือกใช้ ทำให้ไม่สามารถเข้าใจระบบความสัมพันธ์นิเวศกับวัฒนธรรมของชุมชนที่สั่งสมปรับตัวเข้าหากันมาช้านาน ไม่เข้าใจสถานะของไร่หมุนเวียนที่บางขณะเป็นไร่ แต่ปีต่อไปกลายเป็นป่า และอีก 5-6 ปี ก็กลับมาเป็นไร่ใหม่หมุนเวียนสลับสับเปลี่ยน จึงทำให้ดูเหมือนว่าป่าน่าจะถูกทำลายมาก แต่ข้อมูลอีกด้านกลับบอกว่าพื้นที่ป่ายังคงสมบูรณ์อยู่ แต่ปัญหาสำคัญกว่าข้อจำกัดทางความรู้ก็คือ การใช้อำนาจผ่านการสร้าง “ความรู้” และ “ความจริง” ที่ใจเกิบกด ปิดกั้น “ความจริง” “ความรู้” ที่อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบไร่หมุนเวียน วัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยง กระบวนการปรับตัวของระบบนิเวศกับชุมชน หรือกระบวนการปรับตัวของกลุ่มมั่งต่อการใช้ทรัพยากร และประเด็นปัญหาซับซ้อนจากกลุ่มทุนท้องถิ่นที่เริ่มบุกเข้าประชิดเขตแดนทุ่งใหญ่ โดยอาศัยชาวบ้านข้างนอกเป็นหน้าฉาก ด้วยเหตุนี้มิใช่โดยตัว “ความจริง” ที่นำเสนอจะมีความคลุมเครือ แต่ข้อสรุปกลับชัดเจนยิ่ง คือ อพยพชาวมั่ง ตามโครงการพัฒนาเฉพาะพื้นที่ของกองทัพภาคที่ 3 และเตรียมอพยพชาวกะเหรี่ยงในขั้นต่อไป ดังนั้น “ความรู้” เกี่ยวกับนิเวศทุ่งใหญ่ จึงมีนัยทางการเมืองของรัฐที่ใช้ควบคุม จัดการ พื้นที่และชุมชนทุ่งใหญ่

ปฏิบัติการของอำนาจในการสร้าง “ความรู้” ได้สร้างความชอบธรรมต่อกรมป่าไม้ในการอพยพชาวกะเหรี่ยงยังดำเนินไปไม่หยุดยั้ง ปี 2537 กรมป่าไม้โดยการสนับสนุนจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (GEF) ได้ว่าจ้างให้บริษัท MIDAS ศึกษาเตรียมการก่อนการลงทุนเพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยได้กำหนดให้มีการศึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้วยเหตุผลที่เป็นแหล่งมรดกโลก จากการศึกษาของ MIDAS ซึ่งส่วนใหญ่ก็ประกอบ

ด้วยที่มวณศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์ ซึ่งเคยมีส่วนในการจัดทำแผนแม่บทฯ มาก่อนได้เสนอกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนที่มีแนวโน้มเรื่องการอพยพ และได้ตั้งข้อสมมติฐานเบื้องต้นว่า ชุมชนกะเหรี่ยงส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ (MIDAS, 1993)

6.3.5 ภาคปฏิบัติการของอำนาจรัฐ “ตรวจสอบ ปิดล้อม กดดัน อพยพ และจัดระเบียบ”

กองทัพ ภาคที่ 3 ได้จัดทำโครงการพัฒนาเฉพาะพื้นที่ อำเภอบพพระ จ.ตาก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขจัดปัญหาทางการเมืองและความปลอดภัยของประเทศ เมื่อกรมป่าไม้ คณะวนศาสตร์ ตลอดจนขบวนการสิ่งแวดล้อม ได้สถาปนาว่าทกรมการอนุรักษ์ป่าและสัตว์ป่าขึ้นมา กองทัพจึงได้บรรจุเป้าหมายเรื่องการอนุรักษ์ป่าไว้ในวัตถุประสงค์ของโครงการ ขณะที่โครงการของทหารดังกล่าวก็ได้ถูกผนวกไว้ในแผนแม่บทการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้วย กระบวนการอพยพชาวบ้านในเขตป่าทั้งในนามความมั่นคงและนามการอนุรักษ์ป่าจึงเกิดขึ้น เริ่มจากในปี 2530 กองทัพภาคที่ 3 ร่วมกับกรมป่าไม้และหน่วยราชการต่าง ๆ ได้เริ่มปฏิบัติการกดดัน เตรียมอพยพชาวม้ง และกลุ่มผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย จำนวน 9 หมู่บ้าน 674 ครอบครัว 3,557 คนจากพื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันออก ในเขตอุ้มผาง จังหวัดตาก ไปอยู่ในพื้นที่โครงการ บริเวณสองข้างทางสายแม่สอด-อุ้มผาง (กม.39-54) กิ่งอำเภอบพพระ จ.ตาก

ปฏิบัติการกดดันเริ่มจากการปิดโรงเรียน ปิดกั้นไม่ให้พ่อค้าคนกลางเข้าไปค้าขาย ตัดการบริการต่าง ๆ ในชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งเดือดร้อนต้องอพยพมาตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านรอบนอกใกล้เส้นทางคมนาคม และสุดท้ายก็ถูกย้ายไปหมดสิ้นในปี 2534 เป้าหมายต่อไปตามแผนแม่บทฯ ก็คือ การกดดันและอพยพชาวกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรออกจากพื้นที่

ภายหลังที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรได้รับประกาศเป็น “มรดกโลก” ในเดือนธันวาคม 2534 ต้นปี 2535 นั้นเอง อธิบดีกรมป่าไม้ไพโรจน์ สุวรรณกร ที่เคยมีบทบาทต่อต้านเขื่อนน้ำโจนอย่างแข็งขัน และมีส่วนร่วมกับทางกองทัพภาคที่ 3 ในการอพยพชุมชนม้งออกจากทุ่งใหญ่ฯ ก็ได้ประกาศที่จะอพยพชาวกะเหรี่ยง โดยให้เหตุผลที่สอดคล้องกับแผนแม่บทฯ ว่าคนกะเหรี่ยงแผ้วถางทำลายป่าและล่าสัตว์ จึงเห็นควรให้มีการอพยพไปตั้งชุมชนในพื้นที่ใหม่นอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทั้งที่ความเป็น “มรดกโลก” หาได้มีความชัดเจนว่าจะต้องย้ายชาวกะเหรี่ยงไม่ ดังที่อดุลย์ วิเชียรเจริญ ประธานคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกกล่าวไว้ว่า

“เมื่อครั้งเสนอให้ทุ่งใหญ่นเรศวรเป็นมรดกโลกนั้นก็ได้อธิบายสภาพต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน ทั้งสภาพความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ป่าไม้ รวมทั้งเรื่องชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่ จึงถือว่าการคงอยู่ของชุมชนกะเหรี่ยงในปัจจุบันไม่ได้ผิดเงื่อนไขของการเป็นมรดกโลก ตราบเท่าที่ยังคงดำเนินชีวิตในวิถีทางที่กลมกลืนกับระบบนิเวศ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชน (มติชน 6 เม.ย.39)

แต่เมื่อกรมป่าไม้ใช้วาทกรรมเรื่องมรดกโลก เป็นเพียงการประกาศชื่อเสียงการดูแลป่าของกรมป่าไม้ในสายตาชาวโลก และการหวังการได้รับทุนสนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศ (วนศาสตร์, 2532, น.8) ทำให้สนใจต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดไม่ มาตรการอพยพชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวรก็เปิดฉากขึ้น ขณะที่ชุมชนกะเหรี่ยง 6 หมู่บ้านในตำบลไล่โว่ ที่เป็นเป้าหมายถูกย้าย ก็ออกมาเคลื่อนไหวทันทันวัน โดยกำนันตำบลไล่โว่ได้ยื่นหนังสือคัดค้านกรมป่าไม้ให้บทวนโครงการดังกล่าวว่า

1. ขอให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องได้ระงับโครงการอพยพราษฎรภายในตำบลไล่โว่ทั้งหมดออกจากพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และหาวิธีอื่นที่ดีมาทดแทน
2. ขอให้ราษฎรทุกหมู่บ้านในตำบลไล่โว่อาศัยอยู่ที่เดิมเหมือนที่บรรพบุรุษเคยอยู่โดยไม่จำเป็นต้องมีเอกสารสิทธิ
3. ขอให้ราษฎรตำบลไล่โว่ได้รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามที่ตำบลไล่โว่สืบทอดตลอดไป
4. ขอให้ราษฎรตำบลไล่โว่ได้ร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรที่ประกาศเป็นมรดกโลกร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเหมือนเดิมตลอดไป

(สภาตำบลไล่โว่, 2535)

ข้อเสนอของอธิบดีกรมป่าไม้ เป็นหนึ่งในเหตุการณ์ทางการเมืองเรื่องป่าไม้ ภายหลังจากรัฐมีนโยบายป่าไม้แห่งชาติ 2528 ที่ให้เร่งกันพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไว้โดยมีรัฐดูแล และให้เอกชนเข้าปลูกป่าพาณิชย์ในพื้นที่ป่าสงวน กรมป่าไม้และหน่วยราชการต่าง ๆ ก็เริ่มอพยพชุมชนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ออกจากป่าทั่วประเทศ หลังจากที่ได้เริ่มดำเนินการอพยพมาบ้างแล้ว ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ กำแพงเพชร อุทยานแห่งชาติดอยหลวง จ.ลำปาง และมาที่ชุมชนม้งในเขตทุ่งใหญ่นเรศวรตะวันออก จนมาถึงบทสรุปในโครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ซึ่งดำเนินการในปี 2533 โดยมีเป้าหมายที่จะอพยพชาวบ้านออกจากเขตป่าสงวนและป่าอนุรักษ์ และให้เอกชนเข้ามาปลูกสวนป่าในป่าสงวน

ขณะที่การลุกขึ้นสู้ของประชาชนก็เริ่มอย่างจริงจัง ภายหลังการเปลี่ยนแปลงของรัฐบาลทหารช่วงหลังพฤษภาคม 2535 ขบวนการชาวบ้านอีสานด้านคจก.สามารถยุติโครงการได้ เช่นเดียวกันชาวกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ได้รวมตัวกัน โดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ที่อยู่ในจังหวัดกาญจนบุรี และกรุงเทพฯ ซึ่งเคยมีส่วนร่วมต่อต้านเขื่อนน้ำโจน ได้ลุกขึ้นสู้ต่อต้านการย้ายคนกะเหรี่ยง ด้วยเหตุผลด้านสิทธิของชุมชนต่อถิ่นฐานมาตุภูมิ และการมีวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศของป่า ตลอดจนความไร้ประสิทธิภาพของกรมป่าไม้ในการดูแลป่า อันจะทำให้ป่าเสียหายได้ หากไม่ให้สิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นในการช่วยดูแล

นับจากแต่นั้น มาขบวนการต่อสู้เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นิจก่อดำขึ้น เชื่อมประสานกับองค์กรต่าง ๆ อันหลากหลาย วาทกรรมนิเวศวิทยาสังคมและการเมือง เรื่อง “คนกับป่า” เพื่อต่อต้านวาทกรรมนิเวศวิทยากระแสเก่า ก็ได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากงาน ศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ (ปีนแก้ว, 2535, อลงกต, 2542) บท ความ ข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ การจัดประเพณีทำบุญข้าวใหม่ของชาวกะเหรี่ยง การจัดสัมมนา ทางวิชาการ และอื่น ๆ วาทกรรมของเหล่านักวิชาการ ประชาชน ตลอดจนการเคลื่อนไหวของคน กะเหรี่ยงเองได้ทำให้ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และตัวตนทางวัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่ กลับมาปรากฏต่อสาธารณะอีกครั้งในมิติวัฒนธรรมชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศอย่างสมดุล พร้อมกับกระบวนการรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของคนกะเหรี่ยง

จินตภาพของสาธารณะที่มีต่อทุ่งใหญ่ฯ ได้บรรจุตำแหน่งแห่งที่ของคนกะเหรี่ยงซ้อนทับ ลงไปบนพื้นที่แห่ง “สิ่งไร้สาระลึกลับ” แบบเดิม อันทำให้เกิดสภาวะเปรียบเทียบระหว่างภาพของ ทุ่งใหญ่ฯ ที่มีชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งรัฐมองว่าเป็น “ชาวเขาทำลายป่า” มีบทบาทในการรักษาป่า ด้วยภูมิปัญญาของท้องถิ่น หาใช้นิเวศวิทยาแบบรัฐใช้เป็นเครื่องมือทางอำนาจไม่ อีกทั้งยังมี องค์กรท้องถิ่นองค์กรพัฒนาเอกชนร่วมตรวจสอบการจัดการของกรมป่าไม้อย่างต่อเนื่องด้วย กับภาพลักษณ์ของห้วยขาแข้ง ซึ่งเป็นตำนานการต่อสู้ของตัวแทนข้าราชการกรมป่าไม้อย่างสืบ นาคะเสถียร โดยที่ห้วยขาแข้ง ได้ดำเนินการขจัด (Cleansing) ชุมชนท้องถิ่นออกไปตามจิต ภาพป่าพรหมจรรย์แบบนิเวศวิทยาตะวันตก ของกรมป่าไม้และนักวิทยาศาสตร์ก่อนหน้านี้แล้ว และดำเนินการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจอย่างเต็มที่ ภาวะคู่ขัดแย้งตรงข้าม (Dichotomy) ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่เป็น “มรดกโลก” คู่กันนี้ เป็นแรงผลักดันประการหนึ่งของกรมป่าไม้ นักวิทยาศาสตร์ ตลอดจนองค์กรสิ่งแวดล้อมบางส่วนที่ต้องการนิยาม และจัดระเบียบให้ทุ่งใหญ่ฯ เสียใหม่

ควบคุมพื้นที่ และวิถีทำมาหากิน และประเพณี

หลังจากที่โดนกระแสต่อต้านจากชุมชน องค์กรเอกชนที่ใช้ประเด็นเรื่องความเป็น “ชุมชนดั้งเดิม” และบทบาทของชาวกะเหรี่ยงในการอนุรักษ์ป่า ทำให้กรมป่าไม้ไม่สามารถอพยพ ชาวกะเหรี่ยงได้ทันที กรมป่าไม้ได้ปรับยุทธวิธีใหม่ โดยปี 2539 คุณมานพ ชมพูนันท์ อดีตหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรขณะนั้น ได้ใช้มาตรการ “คุมชุมชน” เริ่มต้นจากการ ควบคุมการเพิ่มของประชากร จำกัดพื้นที่ทำกิน ล้อมรั้วพื้นที่ทำกินและอาณาเขตหมู่บ้าน ยับยั้ง ความเจริญหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ จากภายนอก

“ความเสื่อมทุ่งใหญ่ที่สำคัญอีกประการคือ บ้านจะแก ซึ่งเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงที่อยู่ลึก เข้าไปในเขตถึง 20 กม.....เมื่อพื้นที่เหล่านั้นมีความเจริญเป็นเมืองอยู่กลางป่า จึงเป็นช่องทางที่ จะแสวงประโยชน์ได้ การซื้อขายที่ดินก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว...ส่วนใหญ่คนซื้อมาจากสังขละบุรี หรือเมืองใกล้เคียง ๆ จนกระทั่งคนจากกรุงเทพฯก็มี (มานพ, ผู้จัดการรายวัน, 3 กค.39)

แต่ความเสื่อมของทุ่งใหญ่กลับไม่ได้มาจากคนกะเหรี่ยงที่กรมป่าไม้ต้องการควบคุม โครงการ 2539 ปีแห่งการพัฒนาทุ่งใหญ่ในเรศวร ที่ผลักดันโดยคุณมานพ ได้เป็นตัวสะท้อน ปัญหาเชิงนิเวศการเมืองได้เป็นอย่างดี เพราะแผนดังกล่าวก็คือ แผนการสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น การสร้างลานเฮลิคอปเตอร์ รีสอร์ทกลางป่า การขยายถนน โดยได้รับความร่วมมือจากนักธุรกิจ (ข่าวสด, 16 กค.39) ประเด็นการอนุรักษ์แบบอำพรางได้ถูกรื้อโดย ชุมชนกะเหรี่ยง และองค์กรประชาชน องค์กรสิ่งแวดล้อม จนยกเลิกไป คุณวุฒิ บุญเลิศ เครือข่ายกะเหรี่ยงตะวันตก ได้สนทนากับคุณมานพ ผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“โครงการนี้เริ่มกดดันชาวกะเหรี่ยงแล้ว โดยไม่ให้ชาวบ้านกลับไปใช้พื้นที่เดิมในการทำไร่ขณะที่เขาสลับพื้นที่ทำไร่ทุกปี ไม่ได้ทำลายป่า เพราะเขาใช้พื้นที่เก่าที่เคยทำมา แต่นายมานพจะอ้างตลอดว่า ชาวกะเหรี่ยงทำลายป่าทุ่งใหญ่ ที่บอกว่าหมู่บ้านจะแกมีความเจริญมากกว่าจะเป็นป่าอนุรักษ์ แต่เขาเคยรู้หรือเปล่าว่า ที่มันเจริญเพราะรัฐเข้าไปชิงมรดกชนกะเหรี่ยงจากคอมมิวนิสต์เมื่อหลายสิบปีก่อนไม่ใช่หรือ จากนั้นก็สร้างสาธารณูปโภคไว้มากมาย ชาวบ้านก็ต้องย้ายไปอยู่เพื่อให้ลูกได้เข้าโรงเรียน แล้วก็มาโทษว่าเขาผิด หากกะเหรี่ยงทำลายป่าทุ่งใหญ่นี่ทุกอย่างจะไม่เหลืออะไรเลย เพราะเขาอยู่อาศัยที่นั่นมากกว่า 200 ปีแล้ว” (วุฒิ บุญเลิศ, ข่าวสด 16 กค.39)

แม้ภายหลังโครงการล้มเลิก คุณมานพถูกย้าย แต่มาตรการกดดัน เพื่ออพยพชุมชนกะเหรี่ยงหาได้ยุติไม่ เพราะรากฐานปัญหาดังกล่าว มิใช่เป็นเพียงการดำเนินการตามลำพังของหัวหน้าเขตฯ แต่เป็นกระบวนการจัดระเบียบพื้นที่ ตามแผนแม่บทฯ ที่ได้มีการผลิตวาทกรรมและปฏิบัติการมาเกือบ 10 ปี

ปฏิบัติการเชิงลึกเริ่มขึ้นปี 2540 กรมป่าไม้ ร่วมกับทหาร กองพลทหารราบที่ 9 กรมทหารพรานที่ 14 เริ่มดำเนินการควบคุมไม่ให้ชาวบ้านทำไร่ซากที่มีอายุเกิน 5 ปี³ เพื่อต้องการยึดเอาพื้นที่ไร่ซากที่อายุแก่กว่านั้นให้กลับมาเป็นพื้นที่ป่าถาวร และควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านในทุกรูปแบบ มาตรการดังกล่าวดำเนินไปอย่างเข้มงวด ในภาคพื้นดิน ให้เจ้าหน้าที่ทำการสำรวจพื้นที่ไร่ และกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำไร่ให้แก่ชาวบ้าน กระบวนการตรวจสอบยังมีอีกชั้นหนึ่ง โดยการให้เฮลิคอปเตอร์บินตรวจป่าทุก 15 วัน หากพบพื้นที่ไหนมีการทำไร่ ก็จะบอกไปที่หน่วยพิทักษ์ป่าทำการตรวจสอบ

³ ไร่ซาก คือ พื้นที่ที่เคยทำไร่มาก่อนแล้วปล่อยให้พื้นที่ฟื้นฟูโดยธรรมชาติ รอเวลาการหวนกลับมาทำอีกครั้ง เมื่อฟื้นความอุดมสมบูรณ์เพียงพอ ระยะเวลาที่เหมาะสมประมาณ 7-10 ปี พื้นที่ที่ชาวบ้านทำไร่มักเป็นป่าไผ่ไม่จะโตเร็ว เจ้าหน้าที่ป่าไม้จะมองว่า ลักษณะพื้นที่ดังกล่าวเป็นป่าแล้ว จึงห้ามชาวบ้านทำไร่ซากแก่ แต่สำหรับชาวกะเหรี่ยง ป่า (เมละ) กับไร่ (คลี) จำแนกออกจากกันชัดเจน พื้นที่ไร่ซากไม่ว่าจะอายุน้อยหรือมากก็เป็นไร่ (คลี) ไม่ใช่ป่า (เมละ) ซึ่งหมายถึง พื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่ เป็นป่าดิบ ชาวบ้านจะไม่เลือกทำไร่ในพื้นที่เหล่านี้

“ทั้งการเลื่อยไม้สร้างบ้าน ทำไร่ ชาวบ้านควรมาบอกเราจะได้นำแนะได้ว่าทำจุดไหน ถึงจะเหมาะสม ไกล่ทางหรือเปล่า ใหญ่เกินความจำเป็นหรือไม่ หรือช่วงแล้งอย่าเพิ่งไปเลื่อย เพราะเดี๋ยวเขาบินมาเจอจะตำหนิเราได้ ...อยากให้ชาวบ้านทำไร่แถบรอบหมู่บ้าน จะได้ไม่ต้องเดินไกล ขนข้าวเหนียว เจ้าหน้าที่สามารถดูแลใกล้ชิด ไปทำไกล ๆ ไม่ปลอดภัย เพราะติดชายแดนมีปัญหาสู้รบ และอยากให้ไร่ชากที่อยู่ไกล ๆ กลายเป็นป่าสมบูรณ์” (เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าจะแก, มค.43)

ปฏิบัติการควบคุมและตรวจสอบทำให้ชาวบ้านเริ่มประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน เพราะไร่ชาก่อนดินยังไม่ฟื้นความสมบูรณ์พอ ขณะเดียวกันฝ่ายทหารและป่าไม้ ยังใช้ “จิตวิทยามวลชน” เพื่อผลักดันให้ชาวบ้านออกจากทุ่งใหญ่ฯ ดังเช่นที่ผู้เฒ่าบ้านจะแกเล่าให้ฟังว่า “ผบ.พล. เขามาบอกเมื่อปี 2542 ว่า ให้ไปทำไร่แถบชายแดน เพราะบริเวณที่ทำอยู่ปัจจุบันเป็นเขตมรดกโลก ทำไร่จะทำให้ป่าเสียหาย ชาวบ้านก็ถามว่าเสียหายยังไร ทำมาหลายร้อยปีแล้ว ผบ.พล.ก็บอกว่า ถ้าไปทำชายแดนนอกเขต จะได้ใบที่ดิน ขายได้ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมไป” (กลุ่มผู้เฒ่าบ้านจะแก, 14-18 มค.43) สิ่งทีกลุ่มผู้เฒ่าบ้านจะแกเล่า ชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลความจริงใจหรือสนใจต่อชีวิตของประชาชนกะเหรี่ยง เพราะขณะที่เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการอ้างว่า ให้ย้ายพื้นที่ทำไร่ บ้านเรือน เพราะไม่ต้องเดินทางไกล ขัดแย้งกับที่ผบ.พล. จะผลักดันให้ชาวบ้านไปให้พ้นเขตทุ่งใหญ่ฯ โดยเอาเรื่องการให้เอกสารสิทธิ์ที่ดินมาหลอกล่อ

สร้างระยะห่างกับชุมชน และการยึดพื้นที่คืน

ขณะที่นโยบายรัฐต่อการจัดการป่า ทั้งกฎหมายป่าไม้ มติคณะรัฐมนตรี ตลอดจนหน่วยปฏิบัติการคือ กรมป่าไม้ และสถาบันวิชาการด้านวนศาสตร์ ล้วนมีเป้าหมายต้องการอพยพชาวกะเหรี่ยงออกจากป่าทุ่งใหญ่ฯ แต่หน่วยปฏิบัติการในพื้นที่กลับมีความเข้าใจ ส่วนสำคัญมาจากเจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าส่วนหนึ่งก็มาจากลูกหลานคนกะเหรี่ยงในพื้นที่ หลายคนแม้มาจากที่อื่นแต่เมื่อทำงานในพื้นที่ยาวนานก็จะเข้าใจสภาพปัญหา ส่วนหนึ่งมาจากอดีตหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ฯ ในยุควิวัฒน์ วีระประสาธน์ (2521-2537) ซึ่งได้มีบทบาทปกป้องป่าทุ่งใหญ่ฯ จากเขื่อนน้ำโจน ร่วมกับคนกะเหรี่ยง กลุ่มท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนสนับสนุนให้ชุมชนกะเหรี่ยงมีสิทธิในการดำรงอยู่ และจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งเท่ากับพื้นที่ทุ่งใหญ่กลายเป็นพื้นที่ที่ชุมชนท้องถิ่น และประชาสังคมมาดูแลจัดการร่วมกัน หาใช่การผูกขาดโดยรัฐเช่นกาลก่อน

แต่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยปฏิบัติการในพื้นที่ ชุมชนและองค์กรประชาสังคมเช่นนี้ กลับ เป็นอุปสรรคต่อนโยบายของกรมป่าไม้เองที่ต้องการผลักดันชุมชนกะเหรี่ยงออกไปนอกทุ่งใหญ่ เพราะรัฐมีทัศนคติต่อองค์กรพัฒนาเอกชนว่าเป็นพวก “มือที่สาม” ที่สร้างปัญหาต่อการจัดระเบียบทุ่งใหญ่มาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบการลักลอบตัดไม้ในป่า การผลักดันให้ย้ายหัวหน้าเขตทุ่งใหญ่ฯ (คุณมานพ) ซึ่งถูกสงสัยถึงความเหมาะสม และความโปร่งใสในการ

ดำเนินงาน ขณะที่เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่า ซึ่งมีความเข้าใจ วัฒนธรรม ประเพณีของชาวบ้านดี กลับได้รับการประเมินผลงานอยู่ในเกณฑ์ “0” หรือหมายถึงสอบตกในหน้าที่ (เอกสารไม่ปรากฏที่มา, 2540) เนื่องจากไม่สามารถทำงาน “มวลงน” เพื่อชักจูงให้ชาวบ้านปรับพฤติกรรมการทำไร่ หรือ ยอมอพยพโดยสมัครใจได้

เพื่อให้ปฏิบัติการจัดระเบียบทุ่งใหญ่ฯ เป็นไปตามแผนแม่บท และกรอบที่กำกับไว้ กรม ป่าไม้ต้องตัดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับองค์กรภายนอก และสร้างระยะห่างระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชุมชน ดังผลสรุป แนวทางแก้ไขปัญหาและปรับปรุงงานทุ่งใหญ่เนศวร ปี 2540 กล่าวไว้ว่า

“พนักงานพิทักษ์ป่าส่วนใหญ่ ยึดมั่นแนวความคิดในยุคเชื่อน้ำใจอย่างเปลี่ยนแปลง ได้ยาก อีกทั้งมีความสนิทสนม ให้ความเกรงใจ และผูกพันกับกลุ่มผลประโยชน์และกลุ่ม NGOs เดิม 3 กลุ่ม อย่างเหนียวแน่น ทำให้กลุ่มเหล่านี้มีอิทธิพลครอบคลุมกิจการทุ่งใหญ่ตะวันตก... โดยคาดหวังว่าจะรักษาสถานภาพของชาวกะเหรี่ยง และผลทางด้านการเมือง จึงมักอ้างอำนาจหน้าที่ประชาชนที่จะตรวจสอบการดำเนินงานของทุ่งใหญ่เนศวร...แนวทางแก้ไข เสนอเรื่องขอ อนุมัติดำเนินงานตามพรบ.สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า 2535 มาตรา 38⁴ เพื่อให้สามารถดำเนินการได้โดยไม่อยู่ในความครอบงำของบุคคลบางกลุ่ม...ให้เจ้าหน้าที่ประจำหน่วยที่อยู่ใกล้ชุมชน ออกไปปฏิบัติงานมวลงนให้เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีในการแก้ไขปัญหาคัดแย้ง และ โยกย้ายสับเปลี่ยนพนักงานพิทักษ์ป่าของทุ่งใหญ่เนศวรกับเขตอื่น เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติในการจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าให้ดียิ่งขึ้น” (เอกสารไม่ปรากฏแหล่งที่มา, 2540, น.2,6)

ข้อเสนอดังกล่าวมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนสภาพพื้นที่การจัดการร่วมโดยประชาชนซึ่งแม้จะเป็นโดยทางพฤตินัย ให้กลับมาสู่การจัดการรวมศูนย์ที่รัฐ โดยใช้มาตรการกฎหมายอย่างเข้มงวด ทั้งจับกุมปราบปราม ทางหนึ่งที่จะทำได้สำเร็จ จะต้องรื้อถอนสายสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน และเครือข่ายโยงใยกับประชาสังคมที่มีอยู่ แทนที่ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดใหม่ ในเชิงควบคุมตรวจสอบ และสร้างระยะห่างเรื่องความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลกับชาวบ้าน

จับกุม ปราบปราม

กระบวนการควบคุมบังคับก็เริ่มปฏิบัติการอย่างจริงจัง เดือนมีนาคม 2542 ผบ.พล.ร.9 ประกาศห้ามชาวบ้านในหมู่บ้านจะแกทำไร่ซากแกในบริเวณทิวาพล่อง ทั้งที่ชาวบ้านได้เตรียม

⁴ มาตรา 38 “ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้ามมิให้ผู้ใดยึดถือ หรือครอบครองที่ดิน หรือปลูก หรือก่อสร้างสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือตัดโค่น แผ้วถาง เเผา หรือทำลายต้นไม้หรือพฤษชาติอื่น หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือเลี้ยงสัตว์หรือปล่อยสัตว์หรือสัตว์ป่า หรือเปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ท่วมทัน เหือดแห้ง เป็นพิษ หรือเป็นอันตรายต่อสัตว์ป่า....”

พื้นที่เพื่อทำไร่เรียบร้อยแล้ว ถัดจากนั้นไม่นานเมื่ออธิบดีกรมป่าไม้ นายปลอดประสพ สุรัสวดี ได้บินตรวจพื้นที่เขชาโว ในเขตทุ่งใหญ่ เมื่อวันที่ 13 เม.ย.42 วันรุ่งขึ้น ทหารพรานชุดขป.บ้านจะแก และเจ้าหน้าที่ป่าไม้จำนวนหนึ่งเข้าไปในพื้นที่บริเวณสะตือทุ่ง ซึ่งชาวบ้านกำลังประกอบพิธีไหว้พระฤๅษี โดยเจ้าหน้าที่แจ้งให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่และขอให้รื้อที่พักดังกล่าว จนกระทั่งวันที่ 25 เมษายน ได้มีกำลังทหารพราน 22 นาย เข้าไปในพื้นที่ รื้อเผาเพิงพักในเขตทุ่งพระฤๅษี พร้อมทั้งสั่งห้ามไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาทำพิธีกรรมดังกล่าวอีกต่อไป (กรุงเทพธุรกิจ 25 พค.42)

"เมื่อก่อนพื้นที่ตรงนี้ กะเหรี่ยงไม่เคยเข้าไปใช้ สมัยก่อนที่จะทำพิธีกราบไหว้กันอยู่บ่อย ๆ ไม่ได้บุกเข้าไปที่สะตือทุ่งทางเราก็กปล่อยให้ทำมาโดยตลอด เพราะถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อแล้ว ทหารจะไม่เข้าไปยุ่งหรือว่าห้ามปราม...แต่การเข้าไปปลูกเพิงพักที่มีลักษณะเกือบถาวร อาจเป็นการเข้าไปสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่หวงห้าม หากไม่ห้ามปราม คนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงเหล่านี้อาจตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างถาวรก็ได้ ป่าไม้เข้าไปเจอบ้านพัก พบผู้บุกรุกก็ประสานงานกับทหารพราน เพียงแต่รื้อเพิงพักออกเท่านั้น" (พล.ท.ทวีป สุวรรณสิงห์ ,กรุงเทพธุรกิจ 28 พค.42)

แต่ชาวบ้านกะเหรี่ยงเองกลับมีมุมมองที่แตกต่างจากป่าไม้และทหาร

"กะเหรี่ยงเลือกใช้พื้นที่สะตือทุ่ง เพราะมีตาน้ำเป็นจุดกำเนิดของสายน้ำที่ไหลจากด้านตะวันตกเข้าไปในเขตไทยและพม่า ที่หมายถึงสัญลักษณ์ของความร่มเย็น พิธีกรรมนี้คนกะเหรี่ยงจะต้องทำสืบต่อกันไปถึง 10ชั่วอายุคน โดยระหว่างที่ถือศีล จะต้องกินเจ คนกะเหรี่ยงถือว่า ที่นี้คือ สถานที่ต้องห้ามผิดประเพณีและเครื่องดองของเมา ไม่เข้าใจว่า ทำไมป่าไม้จึงห้ามไม่ให้ชาวบ้านเข้ามาที่นี่อีก" (พอจะไหม บ้านจะแก, กรุงเทพธุรกิจ 25 พค.42)

มาตรการความรุนแรงยังคงดำเนินไปพร้อมกับมาตรการกดดันห้ามทำไร่ชาวกะเหรี่ยง ชาวบ้านประสบปัญหาข้าวไม่พอกินติดต่อกันมาตั้งแต่ปี 40-43 ขณะที่หน่วยงานทหารที่ดำเนินการกิจตามนโยบายจัดระเบียบความมั่นคงตามแนวชายแดน และร่วมปฏิบัติการกับกรมป่าไม้ในการดูแลป่า ก็ได้เข้ารื้อบ้านชาวบ้านจะคิพือ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบ้านสะเนฟอง และทำการอพยพชาวบ้านที่ไม่มีบัตรประชาชน หรือบัตรทะเบียนชาวเขา จำนวน 18 ครอบครัว ส่งกลับพม่า กระบวนการกดดันเกิดขึ้นแทบทุกหมู่บ้าน ทั้งสะเนฟอง จะแก ไส้โว เกาะสะเต็ง ด้วยข้ออ้างเดียวกันคือ ผิดกฎหมายป่าไม้ และอยู่ในเขตมรดกโลก กรณีล่าสุดในเดือนพฤศจิกายน 2543 ป่าไม้เขตบ้านโป่ง ได้เข้าดำเนินการรื้อถอนบ้านจะคิพือในส่วนป่าสงวนแห่งชาติเขาช้างเผือก (ติดต่อกับเขตทุ่งใหญ่) 9 หลังคาเรือน แม้บ้านที่ถูกรื้อถอนจะไม่ใช้คนกะเหรี่ยงในทุ่งใหญ่ แต่หลังจากนั้นป่าไม้เขตบ้านโป่งได้ประกาศที่จะดำเนินการอพยพชาวบ้านกะเหรี่ยงจะคิพือในฝั่งทุ่งใหญ่นเรศวร จำนวน 16 หลังคาเรือนต่อไป ซึ่งสวนทางกับที่อธิบดีกรมป่าไม้ได้กล่าวไว้

“ในส่วนบ้านจะคิพื่อนั้น กรมป่าไม้ยืนยันว่ากรมป่าไม้จะนำชาวบ้านที่เป็นคนไทยออกจากพื้นที่เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับชาวกะเหรี่ยงที่มีอยู่แต่เดิม... ขออย่าได้ตกใจ เจ้าหน้าที่จะไม่ไล่ไปไหน ที่รือถอนบ้านเรือน 9 หลังคาเรือนนั้น เพราะเป็นคนนอกที่บุกรุกเข้ามาอยู่ ส่วนชาวบ้านที่อยู่มาตั้งแต่เดิมก็ให้อยู่ไป เจ้าหน้าที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว และขอให้ช่วยกันดูแลรักษาสภาพป่าด้วย...สำหรับชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่ จะต้องพิสูจน์ตัวเองว่าเป็นใคร มีญาติพี่น้องเป็นใครอยู่ที่ไหน และต้องยืนยันว่าจะใช้ชีวิตในกะเหรี่ยง อยู่แบบพอมีพอกิน เพราะการตัดไม้ การแปรรูปไม้ ไม่ใช่อยู่แบบกะเหรี่ยง” (ปลอดประสพ สุรัสวดี, มติชน 2 ธค.43)

แต่จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านสะเนฟอง และปลัดตำบลไล่โว่ หนึ่งในคณะอนุกรรมการป้องกันปราบปรามการตัดไม้ทำลายป่า ที่ตั้งขึ้นโดยอำเภอสังขละบุรี ซึ่งมีป่าไม้เขตบ้านโป่ง หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ กองพลฯ 9 คชด. ร่วมด้วยนั้น ได้กล่าวยืนยันตรงกันว่า คณะอนุกรรมการได้ประชุมเมื่อวันที่ 3 มค.2544 มีข้อสรุปให้ย้ายบ้านกะเหรี่ยงจะคิพื่อ โดยให้ไปอยู่ที่บ้านปะไรโหนด ต.ชะแล อ.สังขละบุรี โดยตั้งคณะทำงานไปศึกษาพื้นที่ และเตรียมย้ายโดยไม่สนใจเสียงจากชุมชน การดำเนินการดังกล่าวเป็นมาตรการยึดพื้นที่คืน และมีแนวโน้มว่าจะเปิดให้กลุ่มทุนเข้ามาแสวงประโยชน์ ดังที่ผู้ใหญ่อานนท์ บ้านสะเนฟองกล่าวไว้ว่า

“ผมยืนยันในที่ประชุมว่า ชาวบ้านอยู่มานานแล้ว มีบัตรชาวเขา คนที่ไม่มีบัตร ทหารก็อพยพไปแล้ว แต่ทางป่าไม้เขตไม่ยอม บอกว่า เป็นเขตต้นน้ำ และกระทบต่อความมั่นคง ที่ตรงนั้นป่าไม้จะจัดเป็นที่ท่องเที่ยวแทน” (ผู้ใหญ่อานนท์ เสดะพันธ์, 8 มค.44)

6.3.6. ผลกระทบของชุมชนจากเขตแดนป่าอนุรักษ์และกระบวนการพัฒนา

มาตรการ “ควบคุมชุมชน” ที่ฝ่ายป่าไม้ดำเนินการ กับชุมชนกะเหรี่ยง 6 หมู่บ้าน ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรตะวันตก ตั้งแต่ปี 2539-ปัจจุบัน โดยจำกัดให้ชาวบ้านทำไร่ได้เฉพาะพื้นที่ไรซาก่อนอายุไม่เกิน 5 ปี ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนกะเหรี่ยงหลายด้าน จากการสำรวจเจาะลึกในหมู่บ้านจะแก (ประกอบด้วย 3 กลุ่มบ้าน คือ จะแก วาจุ้ย เกโนเอะ) จำนวน 60 ราย ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่หน่วยงานรัฐเข้าถึง และควบคุมมากที่สุด ได้เห็นการผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญดังต่อไปนี้

ผลกระทบและการปรับตัวของชาวบ้าน จากการควบคุมไร่หมุนเวียน

การควบคุมการทำไร่ซากของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตั้งแต่ปี 2539 เป็นต้นมา ทำให้ชาวบ้านร้อยละ 10 ต้องหันมาทำไร่ซากก่อนที่อายุต่ำกว่า 5 ปี เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้มงวดมากขึ้นในปี 2540 ปรากฏว่า ชาวบ้านร้อยละ 50 ต้องปรับตัวมาไร่ซากอ่อนด้วย จนมาถึงในปี 2543 รวมแล้วมีชาวจะแกที่ต้องทำไร่ซากอ่อนถึงร้อยละ 76.7 ไม่เพียงแต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จำต้องหันมาทำไร่ซากอ่อนเท่านั้น ปรากฏว่า ในบางช่วง ชาวบ้านไม่ต่ำกว่า ร้อยละ 61.7 จำต้องทำไร่ซ้ำที่เดิม โดยทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้เป็นคนกำหนดพื้นที่ให้